

VODNIKOV TRG

Zaščita kulturne dediščine in tržnice

OKROGLA MIZA

v organizaciji

Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU

Prešernova dvorana SAZU, Novi trg 4, Ljubljana

4. september 2010 ob 11. uri

GRADIVO

KULTURNA DEDIŠČINA IN PROSTOR

2. SOBOTNI POSVET ZA IZHOD IZ KRIZE

4. september 2010, ob 11.00

Prešernova dvorana SAZU, Novi trg 4, Ljubljana

Vodnikov trg: zaščita kulturne dediščine in tržnice

Okrogla miza v organizaciji Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU

Nacionalni svet za kulturo je po obravnavi pobude (predlagatelj predsednik SAZU prof. dr. Jože Trontelj in predstojnica UIFS ZRC SAZU dr. Barbara Murovec) za ohranitev Vodnikovega trga v Ljubljani (1. junija 2010) na dopisni seji sprejel sklep, v katerem je dal pobudo, naj se izvede »dodatna strokovna razprava, ki bi osvetlila čim širši nabor vidikov v zvezi s posegi na Vodnikovem trgu«. Okrogla miza je tako namenjena temeljitemu strokovnemu pretresu pomena ljubljanskega Vodnikovega trga in njegove kulturne dediščine ter tržnice na njem; še enkrat bomo obravnavali strokovne argumente za in proti ohranitvi Vodnikovega trga ter za in proti gradnji garaže pod tržnico.

DOPOLDANSKI PROGRAM

Prof. dr. Roko Žarnić, minister
Ministrstvo za okolje in prostor in Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani
POZDRAVNI NAGOVOR

Doc. dr. Barbara Murovec, predstojnica
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti
PREDSTAVITEV PROBLEMATIKE

Okrogla miza

Moderatorica: dr. Barbara Murovec

dr. Miha Kosi, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
dr. Naško Križnar, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
dr. Jana Horvat, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU
prof. Janez Koželj, podžupan Mestne občine Ljubljana
Martin Horvat, Mestni muzej Ljubljana
Janko Rožič, arhitekt in urbanist

<http://uifs.zrc-sazu.si/>

VSEBINA GRADIVA

PROGRAM OKROGLE MIZE (4. 9. 2010 ob 11.00)

KONTEKST DOGODKA

NACIONALNI SVET ZA KULTURO (dopis s sklepi po prvi obravnavi Vodnikovega trga, 15. 6 2010)

VABILO ZA PRIPRAVO STROKOVNEGA STALIŠČA O VODNIKOVEM TRGU

SEZNAM AVTORJEV ODDANIH MNENJ IN NEKATERIH POVABLJENIH, KI SE NISO ODZVALI

MNENJA PO ABECEDNEM REDU AVTORJEV

POVZETEK OKROGLE MIZE

SLOVENSKI ČAS (članek Na ljubljanski tržnici živita podeželje in mesto)

UMETNOSTNA KRONIKA 26, 2010 (prispevka o Vodnikovem trgu: Murovec, Lesar)

UMETNOSTNA KRONIKA 27, 2010 (Poročilo s posveta: Ivanović, Lazarini)

KONTEKST DOGODKA

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU (UIFS ZRC SAZU) je nacionalna raziskovalna institucija, ki se primarno ukvarja s preučevanjem umetnostne dediščine Slovenije, v povezavi s tem pa sodeluje tudi pri varovanju in ohranjanju kulturne dediščine. Postopanje odgovornih ustanov (zlasti Ministrstva za kulturo RS in Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS) je v primeru zaščenega Vodnikovega trga neprimerno in nedopustno, zato je UIFS ZRC SAZU v sodelovanju s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti opozoril na izjemen pomen dediščine in potrebo po doslednem spoštovanju njene zaščite.

Na pobudo UIFS ZRC SAZU je bilo objavljenih nekaj prispevkov, v okviru 4. posveta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev Dediščina za življenje: ohranjanje za raziskovanje – raziskovanje za ohranjanje je bila organizirana okrogla miza z naslovom Vodnikov trg – ohranitev dediščine in situ (Prešernova dvorana SAZU, 13. maj 2010), skupaj s SAZU pa je bila podana tudi »Pobuda za prioriteto obravnavo ohranitve kulturne dediščine na Vodnikovem trgu v Ljubljani na seji Nacionalnega sveta za kulturo« (20. april 2010). Seja NSK je potekala 1. junija 2010, na dopisni seji pa je bil med drugim sprejet sklep, »da je potrebno izvesti dodatno strokovno razpravo, ki bi osvetlila čim širši nabor vidikov v zvezi s posegi na Vodnikovem trgu«, in da SAZU in UIFS ZRC SAZU »povzetke razprave predstavita na redni septembrski seji sveta«.

Nacionalni svet za kulturo
Republika Slovenija

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Novi trg 2 p.p.306
1000 Ljubljana

Številka: 610-26/2009/71
Datum: 15. 6. 2010

Spoštovani,

Nacionalni svet za kulturo je na svoji 2. izredni seji dne 1. junija 2010 sprejel smernice za oblikovanje sklepov k posameznim točkam, jih dopisno uskladil ter o njih glasoval na dopisni seji, ki je bila razpisana od 11. junija do 15. junija 2010. Na podlagi razprave na seji ter dopisni seji je sprejel naslednje sklepe:

SKLEPI K 5. TOČKI:

Ohranitev kulturne dediščine na Vodnikovem trgu v Ljubljani.

5.1. Nacionalni svet za kulturo ugotavlja, da so predstavniki Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU opozorili na pomen Vodnikovega trga v Ljubljani kot stičišča kulturne dediščine in živega tržničnega utripa. Predstavljeni argumenti vzbujajo skrb, da bi nameravana gradnja podzemne garaže na tem območju lahko ogrozila kulturno dediščino Ljubljane, dolgotrajen gradbeni poseg pa bi morda nepopravljivo spremenil navade obiskovalcev tržnice in ponudnikov, s čimer bi bilo okrnjeno eno od živih središč mesta.

5.2. Nacionalni svet za kulturo ocenjuje, da bi bilo potrebno izvesti dodatno strokovno razpravo, ki bi osvetlila čim širši nabor vidikov v zvezi s posegi na Vodnikovem trgu, zato daje Slovenski akademiji znanosti in umetnosti ter Umetnostnozgodovinskemu inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU pobudo, da takšno razpravo izvedeta najkasneje do 6. septembra 2010, da k razpravi povabita tudi zagovornike gradnje podzemne garaže na Vodnikovem trgu ter, da povzetke razprave predstavita na redni septembrski seji sveta.

5.3. Nacionalni svet za kulturo poziva Ministrstvo za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, da tudi v luči najnovejših arheoloških odkritij, ki kažejo, da bi z nadaljnjimi posegi na Vodnikovem trgu lahko bila ogrožena kulturna dediščina Ljubljane, z ustreznimi pravnimi akti v okviru svojih pristojnosti takoj začasno zaščitita Vodnikov trg kot celoto. Če bo strokovna razprava potrdila

Nacionalni svet za kulturo

Republika Slovenija

nevarnost za ohranitev kulturne dediščine, ju Nacionalni svet za kulturo poziva, da izpeljeta vse postopke za njeno trajno zaščito.

5.4. Nacionalni svet za kulturo poziva Ministrstvo za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, da ugotovita, ali je ljubljansko tržnico skladno s 4. členom Zakona o varstvu kulturne dediščine mogoče razglasiti za živo dediščino. Ta člen kot živo dediščino opredeljuje "nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezane premičnine in kulturni prostori (kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža), ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino".

5.5. Sklepi se posredujejo Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinskemu inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU, Ministrstvu za kulturo, Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije in Območni enoti Ljubljana Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Z lepimi pozdravi.

Miran Zupančič
predsednik Nacionalnega sveta za kulturo

Nacionalni svet za kulturo

Republika Slovenija

VABILO

Nacionalni svet za kulturo je po obravnavi pobude za ohranitev Vodnikovega trga v Ljubljani, ki sta jo dala predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti prof. dr. Jože Trontelj in predstojnica Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU dr. Barbara Murovec, na dopisni seji sprejel sklep, v katerem daje SAZU in UIFS ZRC SAZU pobudo, da izvedeta »dodatno strokovno razpravo, ki bi osvetlila čim širši nabor vidikov v zvezi s posegi na Vodnikovem trgu«.

Okrogla miza, v kateri želimo še enkrat pretestiti vse strokovne argumente za in proti ohranitvi Vodnikovega trga ter za in proti gradnji garaže pod tržnico, bo potekala v soboto, 4. septembra 2010 v Prešernovi dvorani SAZU v okviru drugega posveta *Kulturna dediščina in prostor: brain storming za izhod iz krize* (več: <http://uifs.zrc-sazu.si>).

K razpravi vabimo strokovnjake različni strok (umetnostna zgodovina, arheologija, zgodovina, etnologija, antropologija, arhitektura, urbanizem, pravo idr.), ki bi bili pripravljene s strokovnimi argumenti osvetliti (ne)ohranitev Vodnikovega trga in njegove dediščine *in situ* ter (ne)upravičenost posegov v prostor z namenom gradnje garaže.

Vljudno Vas vabim, da nam do **20. avgusta 2010** na poštni naslov UIFS ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, ali na elektronski naslov klemenc@zrc-sazu.si posredujete kratko (1–2 strani) pisno stališče, ki nam bo pomagalo oblikovati okroglo mizo in pripraviti dokumentacijo o strokovnih vidikih varovanja kulturne dediščine Vodnikovega trga za septembrsko sejo Nacionalnega sveta za kulturo.

Vabilo je bilo poslano na številne naslove in objavljeno na inštitutski spletni strani:

ABECEDNI SEZNAM NASLOVNIKOV, KI SO PRIPRAVILI PISNO MNENJE:

Matjaž Ambrožič
Andrej Aplenc
Jana Horvat
Janez Koželj
Naško Križnar
Vesna Kmelj
Barbara Murovec
Tomaž Pavčnik
Ingrid Slavec Gradišnik
Jože Škofljanec
Biba Teržan
Nena Židov

POVABILU K PRIPRAVI PISNEGA MNENJA SE MED DRUGIM NISO ODZVALI:

Bojan Djurić, Inštitut za arheologijo FF UL (nekdanji v. d. direktorja Direktorata za kulturno dediščino MK)
Milan Kovač, arhitekt
Breda Mihelič, direktorica Urbanističnega inštituta RS
Jelka Pirkovič, direktorica Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS
Damjan Prelovšek, nekdanji direktor Direktorata za kulturno dediščino MK
Boris Vičič, vodja OE Ljubljana Zavoda za varstvo kulturne dediščine

URBANISTIČNA SEKULARIZACIJA IN SIROMAŠENJE »STARE« LJUBLJANE NEKDAJ IN DANES

Salzburška rešitev – parkirna hiša v grajskem hribu

Polemika okoli gradnje garažne hiše pod ljubljansko tržnico je v zadnjih mesecih dobila dodatno strokovno-znanstveno argumentacijo. Vsi vemo, da Ljubljana blizu starega mestnega jedra potrebuje tudi parkirne prostore, vendar pa je v izhodišču sporno to, da se želijo umestiti pod navidezno »prazne« površine pod tržnico brez spoštovanja do arheoloških ostalin, ki se s tovrstnimi podzemeljskimi posegi trajno uničijo. Ker je Ljubljana mesto z večstoletno in celo večtisočletno gradbeno oziroma urbanistično tradicijo, je potrebno varovati tudi njene arheološke ostanke. Če jih zaradi pomanjkanja denarja nismo sposobni odkriti in prezentirati danes, je bolj modro, da to nalogo prepustimo zanamcem, kakor pa da to možnost za vedno onemogočimo.

Sodelovanje različnih strok je bilo pri dosedanjem presojanju nameravanega poseganja v prostor ljubljanske tržnice premajhno. Šele zadnji meseci razpravljanja tej problematiki dajejo bolj jasne strokovne obrise. Ob prebiranju raznih strokovnih in kompetentnih mnenj, ki vsako s svojega zornega kota osvetljuje problematiko garažne hiše, se mi zdi, da v razpravi manjka tudi mnenje o duhovno-komunikacijski razsežnosti in pomenu prostora današnje tržnice in nasploh stare Ljubljane, kar jo je še sploh ostalo.

Kot analogija pri obravnavanju omenjene problematike mi na misel prihaja Slovencem dobro poznano mesto Salzburg, ki je v večini svojih komponent zelo podobno Ljubljani, **zato se moramo zgledovati po tem, kako so težave s parkirišči rešili v Mozartovem mestu. Umestili so jih v bližnji hrib, kjer nikogar ne motijo, obiskovalcem pa nudijo neposreden dostop do zgodovinskega mestnega jedra.** Analogija pri primerjanju obeh mest je več kot očitna iz zgodovinskega, kulturnega, urbanističnega, duhovnega in prometnega vidika.

Obe mesti sta zrasli ob rekah in v neposredni bližini svojih antičnih predhodnic (Iuvavum in Emona). Svojo podobo dolgujeta zamisliti prednikov v poznem srednjem veku in baroku. Dominantno se nad njima dvigujeta mogočna gradova kot krona nekdanjega obrambnega sistema jarkov, mestnega obzidja in mestnih vrat, ki so določale vpadnice. Urbanistična ureditev se je v obeh primerih prilagajala terenu in kasnejšim širitvam. Poudarke staremu mestnemu jedru so dajale številne cerkve z zvoniki, ki so bili poleg gradu na hribu druga urbanistična dominantna v mestnem prostoru.

Notranja razdelitev obeh mest na posamezne četrti je črpala iz evropske srednjeveške tradicije meščanske urbanistike in arhitekture. Vsaka mestna četrt je bila navadno posvečena eni izmed dejavnosti mestnega prebivalstva: trgovini, obrti, prevozništvu (pristanišče) ...

Zgradbe, ki so bile namenjene vsem meščanom, so v mestni naselbini dobile najodličnejše lokacije. Tu gre v prvi vrsti za mestne hiše, gledališča ipd., predvsem pa za cerkve in samostane.

Obema mestoma je njun kulturno-duhovni pomen zagotavljala prisotnost škofijskega sedeža. Prav okoli stolnice se je v obeh primerih izoblikovala »kleriška četrt« s stavbami, ki so bile v neposredni povezavi s škofijo, škofom, stolnim kapitljem in vzgojno-izobraževalnimi ustanovami za duhovščino in univerzo (škofovski dvorec, semenišče, stolno župnišče, kanoniške hiše ...). Tovrstna »kleriška četrt« je več kot očitna v obeh obravnavanih mestih, le s to razliko, da je v Salzburgu v središču starega mestnega jedra, v Ljubljani pa na vzhodnem obrobju.

Značilnost obeh mest so (bili) tudi samostani s svojimi cerkvami. Kot duhovni centri so med meščanstvom nekdanj in danes igrali zelo pomembno vlogo. Ljubljana seveda pri tem ni bila nobena izjema. Zgostitev samostanskih naselbin je bila pravzaprav mogoča šele ob širitvi Ljubljane na levi breg Ljubljanice, saj med reko in grajskim hribom v srednjem veku skorajda ni bilo več prostora za postavitve samostanskega kompleksa.

Zgodovinska in idejna ozadja urbanističnega čiščenja in predrugačenja starega

Tako stari Salzburg kot Ljubljana premoreta nekatere trge, ki pa prvotno večinoma niso bili v funkciji trga v dobesednem pomenu besede. Ti trgi so večinoma nastali šele v 18. in 19. stoletju in sicer na lokaciji nekdanjih pokopališč in samostanov. Znotraj mest je pokopališča dala energično izbrisati zlasti cesarica Marija Terezija, reforme njenega sina Jožefa II. pa so kasneje v 19. stoletju posledično botrovale nastanku novih tržnih površin na lokaciji ali pa v okolici nekdanjih samostanskih poslopij, ki so jih porušili iz tega ali onega razloga. V »čiščenjih« posameznih stavb s sakralno vsebino se je postopoma začela izgubljati namembnost in z njo tudi vsebina prostora. Za Ljubljano lahko rečemo, da se je ta proces začel že v 2. polovici 18. stoletja in se simbolno »z izruvanjem korenin – temeljev« nekdanjega frančiškanskega samostana in cerkve skuša nadaljevati prav na lokaciji današnje tržnice.

Prvi udarec je za Ljubljano leta 1773 pomenila ukinitvev jezuitskega reda. Za to sta bila »zaslužna« papež Klemen XVI. in cesarica Marija Terezija. Menim, da se je od tedaj naprej v Ljubljani začel izgubljati občutek za zdravo pamet, ki je očitno »pobegnila« skupaj z odslovljenimi jezuiti. Da je bila mera polna, je kmalu zatem pogorel še jezuitski kolegij s knjižnico kot simbolom zdravega razuma ...

Drugo, kar je bilo v Ljubljani posvečenega »žrtvovano«, je bilo mestno pokopališče poleg nekdanjega frančiškanskega samostana na mestu današnje tržnice, ki so ga v 18. stoletju premestili k Sv. Krištofu (današnje Gospodarsko razstavišče), leta 1904 pa k Sv. Križu – na današnje Žale. Izrivanje »mrtvih« iz objema »živih« je bilo in je še vedno razvidno znamenje poseganja v »sveto« oziroma izganjanja Boga iz vsakdanjega življenja.

Ukinitvev »nekoristnih samostanov« v jožefinski dobi je dolgoročno botrovala tudi rušenju nekaterih ljubljanskih samostanskih kompleksov vključno s cerkvami. Prva je bila na vrsti na lokaciji tržnice stoječa nekdanja frančiškanska cerkev. Z idejami francoske revolucije prepojeni Francozi so za časa Ilirskih provinc porušili kapucinski samostan na mestu današnjega parka Zvezda, kjer že poteka gradnja podobne garažne hiše. Če so »razsvetljenci« v nekdanjih samostanskih poslopih še dopuščali neko humanistično in duhovno vsebino s tem, da so jih spremenili v bolnišnico ali v licej s knjižnico, je bilo s popotresnim porušenjem avguštinskega samostana na Ajdovščini in nekdanjega frančiškanskega samostana na prostoru tržnice dokončno onemogočena obnovitev njunega duhovno poslanstva. Ljubljana je za razliko od Salzburga leta 1895 doživela uničujoči potres, ki je posledično omogočil liberalno pre-urbaniziranje srednjeveškega in baročnega mestnega jedra ter njegove neposredne okolice. Samostanske zgradbe in špital so nadomestile nove – posvetne, na mestu liceja, nekdanjega frančiškanskega samostana, pa je zazeval prazen prostor – tržnica. Za tem sta stala takratna mestna liberalna vlada in svež kapital, ki je prišel kot »pomoč« v prestolnico Kranjske za popotresno obnovo. Potres je bil torej čudovit izgovor za izbris samostanskih zgradb, da jih v primeru obnove slučajno ne bi kupili in ponovno poselili menihi, kot se je tisti čas zgodilo s cisterco Stična in kartuzijo Pleterje. Gorje, če bi se v njih potencialno namestila kakšna katoliška gimnazija ... Zato je bil knezoškof Anton B. Jeglič prisiljen graditi Zavod sv. Stanislava proč od mestne liberalne pokvarjenosti. S tem pa je bil nakazan prvi simbolni korak – umik Cerkve iz centra Ljubljane na obrobje.

Marsikdaj namreč tudi cerkveni ljudje (predvsem ljubljanski škofje) niso razumeli »dogajanja« ali pa so ga tolmačili po svoje. Knezoškof Janez Zlatoust Pogačar je npr. »veliko uslugo« naredil Ljubljani s tem, da je leta 1881 dal podreti grd hlev, ki ga je zgradil Napoleonov general Marmont. Tako je med kresjijo in bogoslovjem nastal trg, ki ga je odstopil mestu in še danes nosi njegovo ime – Pogačarjev trg. Prireditve na njem marsikdaj kratijo »spanec« ljubljanskim nadškofom metropolitom sedanje dobe ...

Tudi škof Gregorij Rožman bi pod botrstvom arh. Jožefa Plečnika in v sodelovanju z mestno oblastjo po letu 1937 skorajda naredil veliko arhitekturno škodo. Želel je »preseliti« ljubljansko baročno »kleriško četrto« na lokacijo današnjega Gospodarskega razstavišča. Ostanek tega poizkusa je na pol dokončano Baragovo

semenišče, ki po nacionalizaciji ni služilo svojemu namenu. Megalomanski projekt naj bi vključeval tudi novo zgradbo Teološke fakultete in morda celo tudi stolnice s spremljajočimi objekti. Obenem s tem bi se žrtvovalo baročno poslopje Bogoslovnega semenišča. Mestni župan dr. Jure Adlešič je po preselitvi semenišča imel namen staro semenišče kupiti in ga podreti, ker je potreboval prostor za novi magistrat in tržnico za jedila. Od bogoslovja bi ostal kvečjemu portal in semeniška knjižnica s Plečnikovo streho, pokrito z betonskimi strešniki. Popolno Plečnikizacijo prostora ob tržnici je preprečila vojna in zatem Cerkev nenaklonjene povojne razmere – višja sila ...

Paradoks Ljubljane je tudi v tem, da celo komunistični režim ni porušil iz jožefinistične dobe preostalih samostanskih poslopij. Seveda jih je v veliki meri nacionaliziral, toda le v Križankah je celotnemu samostanskemu kompleksu dodobra spremenil namembnost in profaniral tamkajšnje cerkev. Cerkev sv. Jožefa in jezuitska rezidenca z domom duhovnih vaj sta seveda svoje poglavje. Svoj davek sta po vojni plačala tudi uršulinski vrt, ki se je spremenil v Trg revolucije, in pogled na uršulinsko cerkev, izza katere se neokusno bohotita Ravnikarjevi stolpnici. Toliko o komunistični sekularizaciji.

Salzburg je na boljšem od Ljubljane zato, ker meščani niso dopustili porušenja svoje duhovne substance, ki jo simbolno predstavljajo samostani in cerkve z okolico. Kulturni Salzburžani, ki od kulturne dediščine znajo tudi dobro (pre)živeti, to vedo že ves čas, mi pa se še vedno iščemo, ker si vedno znova spodkopavamo temelje in korenine. Zato ima vprašanje garažne hiše pod tržnico takšen simbolni pomen, ker gre v ozadju za boj za ali proti kulturno-duhovnim vrednotam.

Prav sakralni objekti so bili tako v Salzburgu kot tudi v Ljubljani umeščeni na točke, kamor so se stekale poti in ljudje. Pri cerkvah so bili tudi tržni prostori, saj se je zlasti ob določenih praznikih na njih trgovalo. **Prostor cerkve in njene okolice je od nekdaj pomenil za ljudi prostor srečevanja – komunikacije z Bogom in s sočlovekom.** V tovrstnih prostorih je zaznaven poseben duhovni naboj, ki ga človek čuti podzavestno. Iz individualista se lahko v trenutku prelevi v človeka, ki v cerkvi ali na tržnici postane komunikativno bitje. Ob duhovnem razmisleku v cerkvi in kupovanju zelenjave ter ostalih dobrin na tržnici se razmišljujoč človek zave, da je pravzaprav odvisen od drugega; tako v duhovnem kot materialnem pomenu besede. Ne moremo živeti izolirani od sočloveka, saj naše srce potrebuje druženje, telo pa hrano, ki jo je nekdo moral pridelati.

Odkar smo tržne prostore (mega trgovske centre) ločili od starih mestnih jeder s cerkvami, se nam dogaja brezčutno potrošništvo. Želja »imeti« v nas hitro lahko preglasi željo po »biti« človek. Ob pogledu na cerkev ali ob zvonjenju oziroma bitju ure cerkvenih zvonov se človek na tržnici nehote spomni na Boga, ki od nas pričakuje solidarnost s tistim, ki nima. Ljubljanska tržnica omogoča prav humano sočutje do bližnjega, saj se na njej srečujemo vsi: bogati, socialno ogroženi, brezdomci in predvsem turisti, ki še najbolj začutijo to ljubljansko posebnost, ki je nam tako vsakdanje običajna. Pri tržnici gre za ambient, ki ni simbol sodobnega potrošništva, pač pa preprosto za nekaj, kar (p)ostaja alternativa le-temu. To pa je seveda v popolnem nasprotju s trgovsko doktrino g. župana ...

Dragi g. župan in njegovi privrženci! Je res potrebno delati garažno hišo prav pod tržnico? **Zakaj je po vzoru salzburške ali rimske rešitve ne bi zgradili v grajskem hribu?** Ali lekcija s posedanjem fasadne stene uršulinske cerkve zaradi graditve podobnega objekta v Zvezdi ni bila dovolj? Bomo na podoben način ogrozili še stavbi stolnega župnišča, semenišča in morda tudi stolnice? Bomo dovolili poškodbe na pravkar drago restavriranih freskah? **Bomo dovolili uničenje svoje arheološke dediščine?** ...

Ker radi govorimo o Ljubljani kot prijaznem, kulturnem in turističnem mestu, se moramo resno vprašati: »Pa kaj sploh hodijo gledat turisti?« Sodobne Ljubljane gotovo ne ... »Dušo nekega mesta« hodijo gledat, dediščino preteklosti in naš sedanji odnos do nje! Sam lahko le ugibam, kaj hodi ogledovat ljubljanski župan v vlogi turista na svojih potovanjih. Če ogleduje le parkirne hiše, stadione in trgovske centre ter sodobne brezdušne objekte, potem nam Bog pomagaj, ker (ne) ve, kaj dela! Vsekakor je še en člen v sekularizacijski verigi, v katero je Ljubljana vklenjena že skoraj 250 let.

Mag. Andrej Aplenc, strojni inženir
Direktor Zavoda za oživitev civilne družbe

SEDANJE STANJE ONESNAŽENOSTI ZRAKA V LJUBLJANI IN POSLEDIC ZA ZDRAVJE PREBIVALCEV

V Ljubljani predčasno umre zaradi prašnih delcev v zraku, ki jih povzroča predvsem avtomobilski promet, med 150 in 200 meščanov na leto, otroci pa trpe zaradi slabega razvoja pljuč, astme in drugih kroničnih bolezni. To je posledica urbanistične politike župana Jankovića in podžupana arhitekta Koželja, katerih vodilo pri njuni urbanistični politiki je paradigma župana Jankovića, da »mesto zaživi z avtomobili«.

Ljubljana že leta presega evropske standarde onesnaženega zraka, zato je Evropska komisija opozorila Slovenijo z uradnima opominoma, februarja 2009 in novembra 2009, ker pa Slovenija ni sprejela potrebnih ukrepov, je Evropska komisija vložila tožbo proti Sloveniji. Ministrstvo za okolje je sporočilo, da so največje težave s preseganji mejnih vrednosti koncentracije delcev PM 10 v Ljubljani, Mariboru, Celju, Zagorju ob Savi, Trbovljah, Novi Gorici in Rakičanu pri Murski Soboti.

PM 10 je kratica za prašne delce v zraku, ki so manjši kot 10 mikronov. Normativi EU določajo mejne vrednosti PM 10, ker ti delci povzročajo predčasne smrti meščanov in hude kronične bolezni otrok. Mednarodne študije ocenjujejo s statističnimi metodami predčasne smrti mestnih prebivalcev, ki je običajno podana kot ocena števila predčasnih smrti na 100.000 prebivalcev, v odvisnosti od koncentracije onesnaženosti zraka, pri čemer so izločeni vsi drugi vzroki smrti. Statistična metodologija je mednarodno uveljavljena, v njej so zajeti podatki za mnogo let, rezultati se pa nanašajo na osebe, starejše od 30 let. Posledice onesnaženja zraka z PM 10 za mlajše in za otroško zdravje ocenjuje med drugim študija World Health Organization, Effects of Air Pollution on Children's Health and Development. Ta ugotavlja, da onesnaženost zraka vpliva škodljivo na nosečnost in na novorojenčke, na razvoj pljuč, vnetja dihal, bronhitis, na razvoj astme, na respiratorne in infekcijske probleme otrok in na alergije.

Ocena problema zdravstvenega stanja Ljubljančanov zaradi onesnaženosti zraka ni bila do sedaj še nikjer javno objavljena, vendar jo je mogoče narediti na podlagi primerjave rezultatov mednarodnih študij o predčasnih smrti zaradi koncentracij PM 10. Ta primerjava rezultatov tujih študij s povprečno letno koncentracijo delcev PM 10 v Ljubljani, ki je bila leta 2006, 53 mcg/m³, leta 2007 51 mcg/m³, leta 2008 44 mcg/m³ in leta 2009 47 mcg/m³, vodi k oceni, da je onesnaženost zraka v Ljubljani vzrok za okoli 80 predčasnih smrti oseb, starejših od 30 let, na leto in na 100,000 prebivalcev. To je, za vso Ljubljano, 150 do 200 predčasnih smrti. Poleg tega je v Ljubljani več kot 20.000 oseb mlajših kot 20 let izpostavljeno zdravstveno škodljivim vplivom PM 10.

Poleg predčasnih smrti meščanov in bolezni otrok zaradi onesnaženega zraka z delci PM 10, povzroča uradna urbanistična politika mestne oblasti v Ljubljani tudi finančne posledice. Do sedaj niso bile javno objavljene ocene finančnih izdatkov zdravstvenega zavarovanja zaradi obiskov prizadetih občanov pri zdravnikih, podaljšanih čakalnih vrst, hospitalizacije, bolniških izostankov, predčasnih smrti, ali otroških bolezni, ki kot astma ali kronični bronhitis, trajajo vse življenje. Za vsa pretekla leta pa lahko utemeljeno ocenjujemo te stroške v milijonih €.

Vse članice EU in vsa evropska mesta se zelo zavedajo tega problema in aktivno načrtujejo zmanjšanje onesnaževanja zraka in boljšega zdravja otrok, in to predvsem z sodobnim urbanističnim načrtovanjem in umikom prometa iz središč mest. Mestna oblast v Ljubljani pa ne naredi nič, da bi stanje izboljšala, nasprotno, načrtuje povečanje prometa v mestu, dodatne nove garaže, nove gradnje, zgoščevanje poseljenosti in šest pasovne avenije. Tako načrtovanje vodi k še večjemu onesnaženju zraka in posledično k še večji predčasni umrljivosti Ljubljančanov in k še večjemu povečanju kroničnih bolezni otrok z dolgoročnimi posledicami.

Mestna občina Ljubljana je leta 2003 naročila študijo pri inštitutu Jožef Štefan, »Strokovne podlage za pripravo lokalnega programa varstva okolja Mestne občine Ljubljana – ocena zdravstvenega in okoljskega tveganja zaradi onesnaženosti zraka in podzemne vode«. Povedati je treba, da mestna oblast ni nikdar obvestila meščane Ljubljane o ugotovitvah te študije, o navedenih zdravstvenih tveganjih, o predčasnih smrtih, o hospitalizacijah in kroničnih boleznih. Pač pa je, v direktnem nasprotju z drugimi evropskimi mesti, kjer mestne oblasti seznanjajo meščane z rezultati študij in z zdravstvenimi problemi zaradi onesnaženega zraka in se v skladu s sodobnim urbanizmom aktivno zavzemajo za zmanjšanje avtomobilskega prometa, v Ljubljani urbanistično načrtovala ravno nasprotno, in povečevala promet z avtomobili, v skladu z paradigmo, da »mesto zaživi z avtomobili«.

Ker mestna oblast ni nikdar javno opozorila meščane Ljubljane, kljub temu, da je bila o tem med drugim obveščena tudi s študijo Jožefa Štefana, lahko rečemo, da gre aroganca ljubljanske mestne oblasti glede povzročanja predčasnih smrti občanov, kroničnih bolezni otrok in glede posledičnih stroškov, ki jih povzroča državi, preko vseh političnih, strokovnih in etičnih meja.

Dr. Jana Horvat, arheologinja, predstojnica inštituta
Inštitut za arheologijo ZRC SAZU

MNENJE O NAČRTOVANIH NOVOGRADNJAH NA VODNIKOVEM TRGU V LJUBLJANI

Pod današnjim Vodnikovim trgov so skriti pomembni deli srednjeveške in novoveške Ljubljane, na kar kažejo zgodovinski dokumenti in tudi manjša arheološka sondiranja v zadnjih letih. Kot edinstveni zgodovinski vir, predstavljajo ti ostanki neprecenljivo dediščino Ljubljane in tudi Slovenije. Vsaka gradnja pod površino pomeni poseg v dediščino, njeno poškodovanje in največkrat tudi uničenje.

Arheologija lahko samo dokumentira situacijo med uničevanjem, pobere predmete ter iz dokumentacije rekonstruira preteklost. Na ta način se sicer poveča naše vedenje o preteklosti, spomenik pa je okrnjen ali uničen.

Gradbeni poseg na Vodnikovem trgu torej nujno zahteva **predhodna arheološka izkopavanja, ki jih predpisujejo državni zakoni.**

Arheološka izkopavanja mestnega jedra so zelo zapletena in draga:

- izkopavanja so dolgotrajna zaradi globoke, zapletene in nepredvidljive stratigrafije ter nepredvidljive količine in kakovosti ostankov; zahtevajo veliko terensko ekipo – torej so **zelo draga**;
- velika količina predmetov in dokumentacije zahteva obsežno delo še po zaključku izkopavanj, tako pri muzejski obravnavi predmetov, naravoslovnih analizah vzorcev in gradiva, interpretaciji najdišča in pri končni znanstveni in poljudni predstavitvi rezultatov; stroški teh del lahko **nekajkrat presežejo stroške samih izkopavanj** in morajo biti že od začetka vključeno v investicijo;
- na območju Vodnikovega trga leži tudi novoveško pokopališče, katerega izkop je najmanj neprijeten, če ne celo nepieteten;
- izkopavanja lahko odkrijejo izjemne nepremične ostanke, ki bi jih bilo nujno prezentirati in zaradi njih bistveno spremeniti gradbeni načrt;
- izkopavanja lahko odkrijejo izjemno dragocene predmete, ki močno povečajo stroške konservacije in razstavljanja.

Za poseg v zgodovinsko tako pomemben prostor, kot je središče Ljubljane, torej ni dovolj samo interes investitorja z dovolj velikimi sredstvi, temveč tudi širši **družbeni konsenz**, ki postavi potrebe sodobnega življenja pred posegom v dediščino, hkrati pa zagotovi njeno celovito dokumentiranje.

Prof. Janez Koželj, arhitekt, podžupan
Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani

NEKAJ DEJSTEV IN RAZLOGOV ZA GRADNJO GARAŽ POD TRŽNICO NA VODNIKOVIM TRGOM V OKVIRU PRENOVE CENTRALNE TRŽNICE V LJUBLJANI

Oris razvoja in razmeščanja tržne dejavnosti v širšem območju Mestnega trga

Šentklavški predel je v osemnajstem stoletju obsegal stolnico, škofijski dvorec, semenišče in nekaj manjših stavb. Za škofijo je poleg tržnih lop stalo tudi skladišče za blago tujih trgovcev, ki ga ob sejmi niso mogli prodati. Tam so bile spravljene tudi stojnice za velike letne sejme. V času Ilirskih provinc (1809-1813) je bilo sejmišče prestavljeno na današnji Krekov trg. Po letu 1814 so postavili vrsto zidanih tržnic. Leta 1842 so namesto lesenega Špitalskega mostu s prodajnimi stojnicami postavili kamniti Francov most, stojnice pa prenesli na današnjo Čopovo ulico. Ob koncu 19. stoletja so večino živil prodajali na drobno pred mestno hišo, med tem ko so na tedenskih sejmi prodajali:

- perutnino in divjačino na nabrežju Ljubljane v Šolskem drevoredu,
- kruh na nabrežju Ljubljane ob Kresiji,
- moko in sadje na debelo in drobno na Pogačarjevem trgu,
- prodajo na drobno in medu med Kresijo in škofijskim dvorcem,
- zelenjavo in sadje med škofijo in Mestnim trgom.

Zaradi uvedbe tramvajske proge po Mestnem in Starem trgu so morali osrednji trg z živili leta 1901 delno premestiti izpred mestne hiše na bližnji Pogačarjev trg. Tja so premestili večino trnovskih branjev s sadjem in zelenjavo, v začetku 20. stoletja so trg začele obiskovati tudi kmetice. Ob nagli rasti prebivalstva Ljubljane in zaradi preobremenjenosti se je tržni prostor leta 1903 razširil še na prostor Vodnikovega trga, ki se je sprostil po porušenju liceja. V času po končani prvi svetovni vojni do leta 1940 so tržnice obsegale Vodnikov in Pogačarjev trg, Obrežje 20. septembra in Dolničarjevo ulico. Leta 1932 je Plečnik izdelal monumentalen načrt za preureditev območja tržnice. Ljubljanska mestna uprava je dala prednost gradnji nove tržnice za prodajo mesa, ki jo je Plečnik razpotegnil vzdolž brega Ljubljane od Kresije do Zmajskega mostu s pokritim Mesarskim mostom na sredini, ki je trajala od 1940 do 1944. V okvir izgradnje tržnice je sodila še pozidava velikega poslopja novega Magistrata na Vodnikovem trgu, ki je bil v arkadnem pritličju tudi namenjen trgovanju. Ljubljanske tržnice so po drugi svetovni vojni pridobile manjkajoč tržni prostor v kleti semenišča. Premeščanje dejavnosti tržnice po okoliških trgih, ulicah in nabrežjih torej ni nikoli ogrozilo njene kontinuitete ves čas od začetnih tedenskih sejmov.

Kronologija prenove območja tržnice zadnjih 25 let

- 1985 natečaj za ureditev območja tržnic, Mesarskega mosta in Petkovškovega nabrežja,
- 1986 sprejet odlok o razglasitvi Stare Ljubljane in grajskega griča za spomenik,
- 1993 sprejeti PUP za območje tržnic,
- 1995 izdelana projektna dokumentacija za Mesarski most po Plečnikovih načrtih,
- 1995 prenovljena Plečnikova tržnica,
- 2000 izdelana projektna dokumentacija PGD za garažno hišo in prizidek,
- 2002 kulturno varstvene smernice ZVKD za prizidek k Mahrovi hiši in Mesarski most,
- 2006 zgrajena vzpenjača,
- 2007 izdelane strokovne podlage UIRS za ponovni razpis natečaja,
- 2007 opravljene geološke sonde,
- 2007 natečaj za ureditev območja tržnic, Mesarskega mosta in Petkovškovega nabrežja
- 2008 izbor in razstava najboljših rešitev,
- 2008 Igor Peraza Curiel javno predstavil prenovo tržnice Santa Caterina v Barceloni,
- 2009 popolna zapora avtomobilskega prometa na območju centralne tržnice,

2010 prenova tlakov Stritarjeve in Mačkove ulice ter Ciril Metodovega trga,
2009 začetek arheoloških izkopavanj na območju Kloštrskih vrat,
2010 predstavitev projekta podzemnega muzeja srednjeveške Ljubljane »in situ«,
2010 zgrajen Mesarski most in pristan.

Glavni razlog za prenavo območja tržnice so spremembe v ponudbi in strukturi prodaje

- počasno, toda stalno upadanje prodaje živil in neživilskega blaga,
- vedno večja nihanja tedenske in sezone prodaje živil,
- upadanje prodaje svežega sadja in kakovostne zelenjave iz okoliških kmetij,
- nadomeščanje prodaje živil s prodajo tekstila, galanterije in tehničnega blaga (47% deleža dohodka),
- nadomeščanje živilskih prodajalnih z gostinskimi lokali (že 13 gostinskih lokalov v območju).

Razlogi za stagnacijo in prestrukturiranje tržnice

- konkurenca predmestnih trgovskih centrov (privlačne oblike prodaje, razpoložljiva parkirišča in lahek dostop),
- konkurenčna tržnica v BTC (boljši sanitarni, funkcionalni in prometni pogoji),
- slaba prometna dostopnost (PM za kupce in prodajalce, dovoz in odvoz blaga v konicah)
- neprimerni tehnični pogoji za obratovanje (hladilnica, ravnanje z odpadno embalažo in organskimi odpadki, skladišča),
- neprimerni sanitarni pogoji za prodajalce (sanitarije, garderobe),

Cilji prenove tržnice

1. Nadaljevati prenavo in oživiljanje starega mestnega jedra,
2. Nadaljevati obnavo okoliških znamenitih stavb (Peglezen, Šentjakobsko gledališče, Mahrova hiša, Plečnikove lope) in javnih prostorov (Tromostovje, Zmajski most, del kostanjevega drevoreda, Stritarjeva in Mačkova ulica, Adamič Lundrovo nabrežje),
3. Nadaljevati obnavo in razširitev komunalne infrastrukture v območju,
4. Zagotoviti konkurenčne pogoje za obstoj in ožvitev izvornih funkcij in tradicionalne ponudbe tržnice (s kvalitetnimi živili, svežim sadjem in zelenjavo),
5. Zagotoviti tehnične in druge servisne prostore (dostava pod terenom, skladišča, hladilnica, ravnanje z odpadki in odpadno embalažo, sanitarni postori, toplovod, idr.),
6. Zagotoviti polno in neprekinjeno obratovanje odprte in pokrite tržnice ves čas gradnje in preseliti prodajo galanterije, oblačil in obutve, tehničnega blaga, idr.,
7. Sprostiti trge in ulice motornega prometa z namenom razširiti površine za pešce in kolesarje, (Krekov trg, Ciril Metodov trg, Adamič Lundrovo nabrežje, Petkovškovo nabrežje),
8. Zagotoviti parkirna mesta za obiskovalce tržnice, kupce, prodajalce in okoliške stanovalce ter obiskovalce Gradu z vzpenjačo,
9. Z dozidavo čel slepih fasad Mahrove hiše izoblikovati vzhodno stranico Vodnikovega trga,
10. Celovito obnoviti zelenje in drevorede, tlakovanje ploščadi in ulično opremo,
11. Odkriti in prezentirati ostaline srednjeveškega Šentklavža (mestno obzidje z samostanskimi vrati in stolpom, samostanska cerkev, kostnica).

Cilji prometne prenove so izboljšati prometne razmere v območju

Ukrepi za izboljšanje prometnih razmer v širšem območju tržnice obsegajo:

- umik 350 parkirnih mest pod zemljo po načelu zamenjave 1 za 1,
- omejevanja in umirjanje osebnega prometa v coni 30 km/h na celotnem območju Poljan,

- preusmeritev osebnega tranzitnega prometa v smeri S-J na obroč Roška-Njegoševa z uvedbo cone umirjenega prometa, z ukinitvijo zavijalnih pasov za osebna vozila na Poljansko cesto, podaljšanjem intervala za pešce v križiščih itd.
- na račun zmanjšanja tranzitnega prometa zvišanje ponudbe javnega prevoza, ureditev novih kolesarskih stez (Poljanska, Kopitarjeva, Petkovškovo nabrežje) in bolj prijaznega okolja za pešce (krajši prehodni intervali, skupni prometni prostor na Petkovškovem nabrežju vse do Roga).
- omejitev uporabe Kopitarjeve in Poljanske ceste za tranzitni osebni promet, da se sprostijo ceste za LPP, kolesa, osebni lokalni promet in napajanje nove garažne hiše.
- ukinjanje parkirnih mest na cestah v širšem območju tržnice, da se zmanjša kroženje avtomobilskega prometa na Kopitarjevi in sosednjih ulicah pri iskanju praznega parkirnega prostora na terenu,
- porazdelitev parkirnih mest v PH Tržnica na polovico za obiskovalce in polovico za stanovalce: plačljiva parkirna mesta za obiskovalce so večji generator prometa kot so PM za stanovalce in zaposlene na tržnici,
- informiranje o zasedenosti PH Tržnica že pred vstopom na Kopitarjevo ulico preprečuje nepotrebne vožnje v primeru zasedenosti parkirne hiše.
- ureditev uvozov/izvozov v PH v obliki skupnega prometnega prostora usmerja osebni promet proti obroču; dovoz v PH samo iz Kopitarjeve iz smeri Zmajski most proti predoru in izvoz iz PH samo desno na Kopitarjevo v smeri predora zmanjša oviranje LPP linij in postajališč.
- ureditev postajališč LPP in električnih vozil neposredno ob tržnici.

Ogrožene kulturne plasti ali edinstvena priložnost za prezentacijo srednjeveške Ljubljane

Pod Vodnikovem trgom je ohranjena bogata arheološka dediščina, vendar večji del arheoloških depozitov ni nedotaknjen zaradi pestre gradbene zgodovine območja, ki jo zaznamujejo številne rušitve, požari, gradnje in prezidave skozi stoletja od leta 1230 dalje. Leta 1382 je frančiškanski samostan na tem mestu pogorel in so ga skupaj s samostansko cerkvijo Marijinega Vnebovzetja ponovno sezidali, nato so leta 1686 samostan v celoti prezidali in leta 1703 prenovili tudi cerkev. Leta 1784 so cerkev podrli, opustili pokopališče, porušili obzidje, mestna vrata in bastijo ter zasuli obrambni jarek. V letih 1787-9 so opuščeni samostan prezidali v licej. V potresu močno poškodovano poslopje gimnazije so leta 1895 podrli in zemljišče namenili za osrednji živilski trg. Podobno preobrazbo so doživeli tudi robovi Vodnikovega trga, še posebej prostor med dvojnimi obzidjem in za njim. Ostaline pod severnim obrobjem Vodnikovega trga so po mnenju arhitekta Milana Kovača ena največjih in morda zadnjih priložnosti, da na privlačen način predstavimo srednjeveško Ljubljano v podzemnem muzeju na kraju arheoloških najdb v območju mestnega obzidja, Kloštrskih vrat in bastiona. Pod večjem delu ploščadi Vodnikovega trga, ki ga bo na mestu nekdanjega samostana in poznejšega poslopja liceja zavzemala parkirna hiša, torej ni pričakovati veliko arheoloških najdb, ki bi zmotile dostojanstvo njegove kulturne zgodovine.

Primerljiva primera prenove tržnic v Barceloni in Mariboru

Prenova tržnice Mercat Santa Caterina v Barceloni

Arhitekti: Enrique Mirales in Benedetta Tagliabue

Lokacija: območje v zaledju srednjeveškega jedra Barcelone Barrio Gotico, bogato arheološko najdišče, ob ulici Via Laietana, tangenti ob Ciutat Vella, v bližini katedrale

Vodja prenove: Igor Peraza Curiel,

Program prenove: prenova območja, prodajalne za sveža živila, neživilske prodajalne, samopostrežna trgovina z živili, bari, restavracija, prostori za dostavo in garažna hiša za 250 PM, tehnični prostori za obdelavo organskih odpadkov, prezentacija srednjeveških ostalin in pozno antične nekropole,

Spomeniške zahteve: ureditev Centro de interpretation arqueologica

Izgradnja: 1848 na mestu nekdanjega samostana Sv. Katerine

Natečaj: 1997

Prenova: 2005 (za 15% povečan obisk),

Prenova Tržnice Maribor

Arhitekti: Rok Benda, u.dia, Primož Hočevar, u.dia, Mitja Zorc, u.dia

Lokacija: glazija za obzidjem, Sodni stolp ob Dravi, arheološko najdišče, zaledje Koroške ceste in rob Pristaniške ulice,

Programske zahteve: višji standard prodaje živil in spremljevalne ponudbe, tradicionalna živilska - zelena tržnica na prostem na Vodnikovem in Vojašniškem trgu, pokrita in neživilska tržnica, gostinski program, udoben dostop in dostava, parkirna hiša za 270 PM.

Spomeniške zahteve: prezentacija arheoloških najdb, obzidja in bastije, varovanje zazidave ob Pristaniški ulici in konfiguracije terena, več trgov-ploščadi na različnih nivojih,

Natečaj: 2002

Izvedba: 2009

PUSTIMO V JAVNEM PROSTORU PRI MIRU TISTO, KAR V REDU DELUJE

Vprašanje garaž pod Vodnikovim trgom oz. bitka za tržnico je tipičen vzorec urejanja prostora, ki v Sloveniji kljubuje vsem drugim načinom, med drugim tudi tistim, ki jih predlagajo razne mednarodne konvencije, katerih podpisnica je tudi Slovenija.

Gre za pravočasen vpliv javnosti na urejanje prostora, ki neposredno zadeva kakovost življenja v obravnavanem prostoru ali v njegovem vplivnem območju.

Najprej se zgodi delitev na skupino, ki ploska investitorju in na skupino, ki je že od začetka skeptična. Prvo skupino je zavedla funkcionalnost ali atraktivnost posega v prostor in ni dovolj informirana, da bi se zavedala škodljivih posledic. Druga skupina je dovolj informirana, a se njenega mnenja ne priznava za legitimnega (navadno, češ, da ni stranka v postopku!) ali pa se je oglasila, ko je bil postopek že v teku.

Žalljivo za ta sistem urejanja javnega prostora je to, da se morajo laiki začeti podrobno ukvarjati z zakonodajo in predpisi in z drugimi strokovnimi vprašanji, ki bi jih morale razrešiti profesionalne izvoljene in nastavljene uradne osebe v interesu javnosti. Tako pa se arhitekti spremenijo v varuhe kulturne dediščine, znanstveniki humanisti v pravne strokovnjake, etnologi v okoljevarstvene aktiviste, vsi skupaj pa v zagovornike človekovih pravic in kakovostnega življenja, ki so nam itak zagotovljeni z ustavo.

Zaradi tega nastaja dvojna škoda. Oblastniki in investitorji nemoteno degradirajo javni prostor, cela plejada strokovnjakov pa namesto svojega strokovnega dela opravlja delo čuvarjev prostora in zakonitosti.

Zato bi najraje zasukal kolo časa nazaj. Naj investitor na Vodnikovem trgu upošteva:

voljo in mnenje ljudi (prebivalcev in uporabnikov trga), mnenje strokovnjakov in obstoječo spomeniško zaščito prostora. V tem primeru ne bi bila potrebna nobena dodatna spomeniška zaščita.

V svojem posegu se zato ne bom spuščal v strokovna področja, na katerih nisem doma. Če mi zgodovinar reče, da je prostor treba ohraniti zaradi pričevalnosti mestnega razvoja, mu verjamem. Če arheolog reče, da je treba prostor ohraniti zaradi potencialnih najdb, mu verjamem. Če urbanist in arhitekt svetujeta pametno alternativno rešitev za ureditev parkirišč, ju bom poslušal.

Lahko se oglasim edino glede vrednot kulturne dediščine, ki jih vsebuje obravnavani prostor. Najprej bi komentiral mnenja o značaju kulturne dediščine na ljubljanski tržnici. Največ ljudi občuti kakovost nekega prostora na način, ki ga ni mogoče opisati z besedami. Kakovost bivanja je včasih odvisna od nevidnih povezav in šele, ko v prostoru nekaj odstranimo ali dodamo, se zavemo, da ne občutimo več prejšnjega ugodja. Govorimo o nesnovnih dimenzijah prostora ali kulture. Ko pojem nesnovne dimenzije prenesemo na kulturno dediščino moramo celotno sfero do določene mere sistematizirati, da se lahko sporazumevamo in da lahko primerjamo pojave med seboj. Pojem žive kulturne dediščine smo sistematizirali na podlagi Unescope konvencije iz leta 2003 in našega Zakona o varstvu kulturne dediščine iz leta 2008.

Glede na to, da Svet za kulturo povprašuje po možnosti razglasitve ljubljanske tržnice za element žive dediščine, dodajam naslednjo simulacijo:

Ljubljanska tržnica ni edina v Sloveniji, ki v svojem kraju predstavlja tradicionalno mesto druženja ljudi. Vsaka tržnica je prerez lokalnih ali regionalnih kulturnih prvin. Vsak turist ve, da lokalni utrip vsakdanjega življenja (beri: krajevne posebnosti) najlaže spoznamo, če obiščemo lokalno tržnico v času največjega obiska, navadno v soboto zjutraj. (»Povej mi kakšna je tržnica in povedal ti bom kakšna je vsakdanja kultura prebivalcev«.)

Na tržnicah lahko spremljamo način in obseg pridelovanja vrtnin, sadja in drugih kmečkih izdelkov, njihovo raznolikost, praznično leto, prehrabene in nakupovalne navade, rokodelske veščine, nošo in narečja ter lokalne govore. Tržnice predstavljajo mesto srečevanja in pogovarjanja med prodajalci in kupci ter naključnih

srečan kupcev. V tem smislu predstavljajo alternativo nakupovalnim navadam v velikih trgovskih centrih. Na tržnici kupec vzpostavi zaupanje v prodajalca z neposrednim stikom z njim, kar je pomembno zlasti pri prodaji in nakupu ekološko pridelane hrane. Ljubljanska tržnica ni pri tem nobena izjema, le da na njej srečujemo ponudbo iz več slovenskih pokrajin, ne zgolj iz najbližje okolice. Ena od najzanimivejših faz ljubljanske tržnice je verjetno minila, ko je izgubila balkanski utrip. Itd.

Kar sem naštel zgoraj je nabor tez za etnološko obravnavo tržnice. (Veliko več bi jih našтели moji kolegi, ki so se podrobneje ukvarjali z vprašanjem tržnice.) Največ omenjenih prvin je sicer nesnovnih, a v tem primeru lahko govorimo o nesnovnih **vidikih** kulturne dediščine tržnice in ne o **enotah** žive kulturne dediščine za register ali za razglasitev žive mojstrovine.

K sreči smo že v pripravah na izdelavo registra žive kulturne dediščine predvidevali, da bo prišlo do primerov, ko nek kulturni prostor vsebuje več vidikov žive kulturne dediščine, ki se sinergtsko dopolnjujejo. Zato smo poleg petih domen nesnovne dediščine, ki jih predlaga Unescova konvencija, dodali tudi domeno kulturni prostor. Verjetno bi ta domena omogočila registracijo ljubljanske tržnice kot elementa žive kulturne dediščine. O tem se bo v kratkem izjasnila Delovna skupina Koordinatorja za varstvo žive kulturne dediščine.

Eden no največjih problemov na področju žive kulturne dediščine je varstvo in ohranjanje.

Razglasitev Vodnikovega trga s tržnico kot elementa žive dediščine naj bi sicer fiksirala njegove bistvene kulturne značilnosti, hkrati pa naj bi dopuščala razvoj. Zato bi morali opredeliti kaj je v tem prostoru ključnega za njegovo kakovost in kako tisto vzdrževati v dobri kondiciji.

Možno je, da bi pričakovane »normalne« spremembe ljubljanske tržnice celo presegle posledice po gradnji podzemne garaže. Npr. slej ko prej bodo v Ljubljani razmišljali o pokriti tržnici, saj v današnjem stanju tržnica v slabem vremenu ne more optimalno delovati. (Domnevam, da danes taka sprememba nekaterim zveni bogokletno!) To bi seveda v dobršni meri spremenilo tako materialni kot tudi »nesnovni« značaj ljubljanske tržnice. Spremenilo bi se tudi razmerje med tržnico in okoliškimi kulturnimi spomeniki. O tem se lahko prepričamo ob podobnih primerih v drugih slovenskih mestih pa najsi gre za spremembo, ki je okrepila značaj tržnice ali pa ga je bistveno okrnila.

V celotni kulisi žive kulturne dediščine v Sloveniji ljubljanska tržnica verjetno ni najpomembnejši element. In tudi potencialno razvrednotenje Vodnikovega trga ni edino razvrednotenje kulturnega prostora v Sloveniji. Številne kulturne prvine in kakovost bivanja, ki je z njimi povezana, pa rodovitna zemlja, so ogroženi zaradi nepremišljenih posegov, ureditev, investicij, t.i. razvoja itd. Dajmo že enkrat pregledati položaj te problematike v celotni državi in predlagati humanejše načine urejanja prostora, ne samo v Ljubljani, temveč tudi po drugih slovenskih krajih.

Vesna Krmelj, umetnostna zgodovinarica
Akademija za likovno umetnost in oblikovanje

KULTURA NI SAMO STVAR RESORNEGA MINISTRSTVA

Na svoji drugi izredni seji 1. junija 2010 je Nacionalni svet za kulturo (NSK) obravnaval pobudo, ki sta jo svetu predložila Slovenska akademija znanosti in umetnosti oziroma njen predsednik prof. dr. Jože Trontelj in Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (UIFS ZRC SAZU) oziroma njegova predstojnica doc. dr. Barbara Murovec. Članom NSK sta podala v prioriteto presojno temeljno odločitev za ohranitev Vodnikovega trga zaradi vrednot, ki so tako v njegovi materialni in duhovni kot živi kulturni dediščini. Kot celota tvorijo vrednote tega trga izjemen kulturni spomenik nacionalnega pomena, ki ga je potrebno zaščititi in ohraniti tako z vidika arheološke, zgodovinske, umetnostnozgodovinske in etnološke stroke kot nacionalne identitete.

Poročilo s seje novinarja Milana Vogla, objavljenemu na kulturni strani *Dela* v sredo 2. 6. 2010, je potrebno dodati nekaj ključnih vsebinskih poudarkov, zaradi katerih se je NSK tudi odločil, da oblikuje sklepe, s katerimi se na nujnost zaščite ponovno opozori Ministrstvo za kulturo kot odgovorno institucijo, ki lahko takoj ustrezno ukrepa. Ministrica je dopustila možnost, da se na podlagi tehtnih argumentov vendarle odloči za začasno razglasitev Vodnikovega trga za državni spomenik. S tem bi preprečili tvegana in strokovno nepreverjena poseganja v ta občutljivi kulturni, duhovni in socialni prostor, ki lahko trajno poškodujejo in ogrozijo kulturno dediščino, tako stolnico sv. Nikolaja kot nenadomestljivi utrip mestne tržnice. (Žal so se take bojzani uresničile pri uršulinski cerkvi, ki je zaradi gradnje garaž pod Kongresnim trgom že poškodovana, negotova pa je tudi nosilnost in stabilnost pilotov, ki bodo zaradi prekinjenega vodnega toka podvrženi povsem drugačnim klimatskim pogojem, posledice pa se lahko pokažejo tudi še precej po zaključku gradnje.)

Umetnostna zgodovinarica dr. Barbara Murovec, organizatorica okrogle mize v okviru bienalnega strokovnega posveta na UIFS ZRC SAZU, ki je s stališča različnih strok in vidikov zgostila vedenja in nova spoznanja o Vodnikovem trgu, je pozvala pristojne na Direktoratu za varstvo kulturne dediščine, da upoštevajo strokovna izhodišča in tako za razliko od kratkoročnih kapitalskih interesov podprejo smernice dolgoročnega razvoja. Opozorila je tudi na nesprejemljivost pristajanja arheološke stroke na nujnost izkopavanja pod okriljem investicije.

Arhitekt prof. dr. Fedja Košir, član Sveta za kulturo in identiteto prostora Slovenije pri SAZU, je poudaril, da gre v primeru Vodnikovega trga tudi za ekonomsko rentabilno dediščino, kar je za kulturno dediščino nemajhnega pomena, saj je eden od vidikov, ki se očita zaščitenim spomenikom, prav preteklo stanje, ki se težko ali pa sploh ne vklopi v sedanost. Prav nasprotno pa je Vodnikov trg s svojim živim utripom že del najbolj vitalnega mestnega tkiva, ki vsem slojem in generacijam ljudi omogoča srečanja in nudi tiste dobrine, ki jih je moč uživati, nemogoče pa jih je kupiti.

V primeru Vodnikovega trga gre za živ, delujoč spomenik, za prostor, ki s svojo palimpsestno zgradbo, kot se je izrazil arhitekt Janko Rožič, povezuje sedanost z najglobljimi zgodovinskimi, prostorskimi in duhovnimi plastmi mesta. Ljubljanska tržnica je izjemen prostor, kjer se v samem središču mesta še srečujemo s podeželjem; tukaj so pridelovalci hrane iz okoliških vasi še prodajalci, kar si v drugih evropskih mestih v skladu z načeli trajnostnega razvoja in kulturnega turizma prizadevajo spet vzpostaviti, tukaj pa že obstaja. Poudaril je, da zadnja izkopavanja, ko so arheologi odkrili grobnico Turjaških v cerkvi frančiškanskega samostana, ki je stal na današnjem Vodnikovem trgu, o čemer je takoj poročal *National Geographic*, spet dokazujejo, da gre za vrhunsko kulturno dediščino, ki jo je ministrica po zakonu dolžna zaščititi. Nedopustno je, da se dediščina svetovnega pomena uniči in izvotli za garaže. Tudi s pravnega vidika je nesprejemljivo, da so se izognili predpisanim postopkom in soglasjem, ker naj bi se garaže in celo most gradile po obvezno razlagi kot komunalna dejavnost. Podoben izogib je tudi v novem odloku, ki ščiti Plečnikovo dediščino, a prav na tržnici ni

bilo opredeljeno običajno vplivno območje. Ministrica ima možnost, da se napake popravijo in ne naredijo nove, zgodovinske. V neposredni bližini obstaja druga, boljša rešitev – garaža pod grajskim hribom, ki prometno ne obremenjuje središča, ker je dostopna iz vpadnice, hkrati pa rešuje vse trge zgodovinskega jedra.

Doc. dr. Barbara Murovec, umetnostna zgodovinarica
Znanstvenoraziskovalni center SAZU

ŠE JE ČAS ZA SPOŠTOVANJE ZAKONOV IN OHRANITEV IZJEMNE DEDIŠČINE

Ljubljanski Vodnikov trg je s svojo duhovno in (umetnostno)zgodovinsko dediščino – pod njim so ostaline prvotnega ljubljanskega frančiškanskega samostana s cerkvijo, križnim hodnikom in pokopališčem – ter s svojo »zdajšnjostjo« izjemen prostor, zato se za njegovo ohranitev zavzemajo strokovnjaki številnih strok, med drugim etnologi, antropologi, arhitekti, urbanisti, gradbeniki, arheologi, zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, teologi, filozofi, pravniki, okoljevarstveniki, strokovnjaki medicinske in prometne stroke pa tudi drugi. Pravzaprav doslej nisem slišala še nobenega prepričljivega strokovnega argumenta, ki bi ga Mestna občina Ljubljana lahko predstavila v podporo svojemu projektu podzemne garaže. Res pa je, da je izvotlitev tržnega prostora del predvolilnih obljub in, vse kaže, prodajnih poslov, s katerimi pa bodo mesto in njegovi prebivalci samo še bolj zadolženi in potisnjeni v prostorsko neprimerno in nezdravo okolje. V primeru Vodnikovega trga gre za navidezno dilemo, ali upoštevati zakonsko in ustavno pa tudi po evropskih direktivah (mdr. zmanjšanje emisij v zraku) predpisano opustitev njegove transformacije ter tako zaščititi zdravje, okolje in prostor ter kulturno dediščino Ljubljane z alternativno rešitvijo postavitve garaže v grajski hrib ali pa z izjemnimi finančnimi bremenmi, z dodatnim onesnaževanjem zraka, prostorsko slabo naložbo, ki bi izbrisala tudi del narodove dediščine, postaviti »spomenik«, ki bi nas s svojo ekonomsko, prostorsko, (ne)estetsko in (ne)etično dimenzijo dnevno opozarjal na hude napake državne in mestne oblasti in naše toleriranje le-teh.

Angažiranost Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta, ki je eden od 17 inštitutov Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je na področju varovanja umetnostnega patrimonija med drugim usmerjena v objavlanje, javno razlaganje in predstavljanje védenja, strokovnih spoznanj in argumentov, zaradi katerih je umetnostno dediščino Slovenije in Slovencev nujno ne le ohranjati, temveč tudi razumeti, da jo lahko vključimo v naš vsakdanjik. Tudi zato, ker v primeru Vodnikovega trga prepoznavamo njegove izjemne (umetnostne) vrednote, smo objavili nekaj prispevkov in izpeljali dogodke, s katerimi smo želeli ponuditi odgovornim strokovne argumente za razumno delovanje. Skupaj s SAZU smo na Nacionalni svet za kulturo dali pobudo za prioritarno obravnavo ohranitve kulturne dediščine na Vodnikovem trgu, v okviru naših prizadevanj pa bomo 4. septembra organizirali še eno okroglo mizo na drugem »brain stormingu za izhod iz krize« *Kulturna dediščina in prostor* (prireditve, za katere je dal pobudo minister za okolje in prostor prof. dr. Roko Žarnić).

Vlada in več ministrstev, od katerih je najpomembnejše Ministrstvo za kulturo (z državnim Zavodom za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije), ki bi moralo skrbeti za ohranjanje kulturne dediščine na podlagi sprejetega ustreznega zakona, so neposredno odgovorni za trenutno stanje, saj s svojo neaktivnostjo in toleranco pristajajo na mestno obvezno razlago akta o prostorskem načrtovanju, s katero so tudi garaže, parkirišča in mostovi uvrščeni med neobhodne komunalne posege. S takšno razlago pa MOL v spomeniško zaščiteni Ljubljani in še posebej v primeru Vodnikovega (pa tudi Kongresnega) trga grobo krši zakone oziroma jih, povedano v politično bolj korektni terminologiji, »nadigrava«. Ministrstvo za kulturo, ki je vrhunsko dediščino dolžno zavarovati, ima s pobudo, ki jo dajeta SAZU in NSK, še eno možnost, da opravi svojo dolžnost.

NEKAJ PRAVNIH IZTOČNIC ZOPER GRADNJO GARAŽE POD VODNIKOVIM TRGOM

1.) **Plečnikove tržnice, katerih pomemben del leži na Vodnikovem trgu, po svoji naravi ustrezajo pojmu kulturne dediščine¹.** V kratkem gre za to:

- da je varstvo dediščine namenjeno varstvu vrednot, ki jih kulturni objekt izraža in ne zgolj objektu samemu. Takšna je tudi celotna zasnova Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1);
- da gre pri konkretnem Plečnikovem delu za namensko arhitekturo, katere estetsko in socialno bistvo bi bilo ob pomanjkljivi zaščiti z gradnjo podzemne garaže bistveno okrnjeno oziroma celo uničeno;
- da gre za spomenik etnološkega pomena, katerega vrednote bi ob garažah pod njim nadomestilo kulturno izpraznjeno potrošništvo in
- da je ob izkopavanju pričakovati (navedeni so bili zgodovinski razlogi za takšno tezo) takšno arheološko najdbo, ki bi preprečevala tako gradnjo garaže same, kakor tudi nadaljnje delovanje tržnice.

Predmet varstva niso zgolj ozko pojmovani objekti, marveč so predmet varstva v resnici vrednote, ki jih takšno arhitekturno delo, umeščeno v konkreten prostor, odraža. Kaj to pomeni za obseg varstva, je odvisno od narave osrednjega spomenika. V mnogih primerih bo morda zadoščalo ozko varstvo (npr. umetniške skulpture, ki s prostorom ni povezana v tako bistveni meri, da bi posegi v okolico vplivali na srž njenega izraza). To je seveda odvisno od vsakega konkretnega primera.

Predvsem pa varstvo vrednot, ki po svojih dejanskih lastnostih ustrezajo ustavnopravnemu pojmu kulturne dediščine, ne morejo biti žrtve vulgarno pozitivistične pravne razlage, ki bi gradila na strogem ločevanju kulturne dediščine na posamezne zakonske primere kot so npr. varstvo premične, nepremične dediščine, žive mojstrovine... Celovita pravna razlaga nam prepričljivo pokaže, da je treba vselej varovati vrednoto kot takšno.²

2.) **Če je nek objekt tak, da po svojih lastnostih ustreza pojmu kulturne dediščine po ZVKD-1, potem je naloga ustreznega državnega organa (podzakonskega pravodajalca), da tak objekt tudi procesno (formalno) zaščiti, kakor mu nalaga ZVKD-1. Če tega ne stori, ravna v nasprotju s pravom, torej protipravno. Protipravnost ravnanja ima v tem primeru znake nezakonitega, pa tudi protiustavnega ravnanja.**

Varstvo kulturne dediščine je ena izmed temeljnih ustavnih vrednot, ki jih je mogoče umestiti ob bok človekovim pravicam, načelu demokracije, načeloma pravne in socialne države, načelu nacionalne in državne suverenosti ter celotnemu sklopu vrednot, ki so v javnem interesu. To pa je skrb za naravno in kulturno dediščino ter za skladen civilizacijski in kulturni razvoj (sem sodi predvsem skrb za znanost, umetnost, etiko ter tako za narodovo kot za splošno civilizacijsko izročilo). Šele vsa navedena vrednotna izhodišča skupaj tvorijo ustavno pravno izhodišče Republike Slovenije.

Odločitev za to, ali se nek objekt razglasi za dediščino, ki je nato kulturnovarstveno zaščiten ali ne, ni politična in ne sme biti arbitrarna. Če stroka presodi, da nek objekt ustreza pojmu kulturne dediščine po Ustavi in ZVKD-1, potem je pravna dolžnost pristojnega državnega organa, da v skladu s pristojnostmi po ZVKD-1 sproži postopek zaščite ter v vmesnem času, torej do ustreznega akta vlade o zaščiti, sprejme odlok o začasni zaščiti.

3.) **Iz gornjih dveh premis sledi sklep, da mora vlada na predlog ministrstva za kulturo sprejeti odlok o razglasitvi celotnih Plečnikovih tržnic za kulturni spomenik državnega pomena. Če tega ne stori, bo ravnala protipravno.**

¹ Vsebinski razlogi so bili nadrobno navedeni že v predlogu predsedniku vlade z dne 11. marec 2009, ki je v celoti dostopno na naslovu <http://www.zaljubljano.mojforum.si/zaljubljano-about90.html>

² O tem sem podrobneje pisal v prispevku za Arhitektov bilten: Tomaž Pavčnik, Predmet kulturno varstvene zaščite, AB, št. 180-181, november 2009

Ta zaščita mora biti vsebinsko takšna, da bo onemogočila posege, kakršna je predvidena gradnja garaž pod Vodnikovim trgom. Gradnja garaž na tem mestu namreč neposredno posega v celosten sklop vrednot, ki jih izraža ta kulturni spomenik. Torej je v opreki s predmetom kulturnovarstvene zaščite.

4.) Tudi Ministrstvo za okolje in prostor je kot državni organ po ustavi dolžno skrbeti za varstvo kulturne dediščine, pa tudi za varovanje načel pravne države. Ker je bilo slednje načelo pri izdaji *Obvezne razlage Odloka o prostorskih ureditvenih pogojih za območja urejanja v mestnem središču* (Ur.list RS, št. 98/2008) zlorabljeno, nanj upravni organ ne bi smel opreti gradbenega dovoljenja za gradnjo garaž pod Vodnikovim trgom³.

Ta je evidentno nezakonita, saj bistveno spreminja vsebino prostorskega akta. Med neobhodne komunalne posege namreč umešča tudi gradnjo nadzemnih in podzemnih parkirišč ter gradnjo mostov. S tem je obvezna razlaga dala določbam odloka novo vsebino, ki je te ob uveljavitvi niso imele in pomeni spremembo odloka. Obvezna razlaga pa ni bila sprejeta po postopku, ki ga za sprejemanje prostorskih aktov sedaj predpisuje Zakon o prostorskem načrtovanju (Ur.list. RS št.33/2007; ZPNačrt). S takšno zlorabo instituta obvezne razlage, se je mestni svet izognil načelom, ki morajo biti upoštevana v postopku prostorskega načrtovanja. Ta so med drugim: načelo trajnostnega prostorskega razvoja (4.člen ZPNačrt), načelo ohranjanja prepoznavnih značilnosti prostora (8. člen ZPNačrt), načelo vključevanja varstva kulturne dediščine (9. člen ZPNačrt), načelo strokovnosti (9.člen ZPNačrt) ter tudi načelo javnosti (5.člen ZPNačrt).

Upravni organ bi moral imeti toliko pravnega poguma, da bi tovrstni zlorabi pravne oblike odrekel pomen Odloka o prostorskih ureditvenih pogojih, ker tega pomena pravno gledano tudi nimajo. Če tega ne stori upravna enota, pristojna za izdajo gradbenega dovoljenja, bi moralo za poseg v tak postopek najti upravno procesno možnost Ministrstvo za okolje in prostor, ki je drugostopenjski organ. Ta pot je pozitivističnopravno morda težavna, vendar pa je nujna zaradi zaščite bistveno pomembnejše vrednote – to je spoštovanja načela pravne države. Takšno možnost morda odpira določba drugega odstavka 274. člena Zakona o splošnem upravnem postopku (ZUP), ki ureja razveljavitev odločbe po nadzorstveni pravici ali pa določba 278. člena ZUP, ki ureja izredno razveljavitev odločbe zaradi varstva javnega interesa.

³ O tem sem pisal v Delu v rubriki Gostujoče pero. Glej torej podrobneje: Tomaž Pavčnik, Pravna nemoč civilne družbe: primer Tržnice ne damo, Delo, 23.11.2009.

Janko Rožič, arhitekt in urbanist

LJUBLJANSKE TRŽNICE IN PLEČNIKOVA TRŽNICA

Kaj pomeni Tržnica za Ljubljano je lepo zapisal pisatelj Željko Kozinc v knjigi Dobimo se na tržnici ne tako daljnega leta 1999: »Ne le ogledalo mesta, tržnica je tudi odraz časa in politike, kot lakmusov papir pokaže takojšnje reakcije na spodbudne in nespodbudne dogodke, ki (pri)zadevajo Ljubljančane.« In doda: »Plečnik bi se zadovoljno nasmihal, če bi lahko videl to odprto družabno središče, Ljubljanska agora je blizu starogrške demokracije«.

Kaj bi rekel mojster Plečnik danes, ko se je na tržnici, ki je predvsem po njegovi zaslugi doživela svetovno slavo, postavil nov most, kaj most »Mesarski most« in to »na horuk«. Na najbolj izpostavljenem mestu, kjer se srečata njegovi dolgi in visoki stebrišči, ena najlepših interpretacij starogrške stoe v Evropi, se je zgradila kovinska in steklena prestopna ploščad. Namesto pokritega stebrnega mostu, za katerega je Plečnik naredil načrte in ga napovedujeta že dve zgrajeni stebrni pročelji s timpanonom, smo dobili »dematerializiran« konstrukt. Prav težnja po nevpadljivosti, ki ni v nasprotju samo s sodobnimi konzervatorskimi smernicami v času moderne, ko je bilo novo od starega dobro razločiti, temveč tudi s treznim premislekom. Namesto dobro vidne arhitekture, ki jo je vredno pokazati, naj bi postavili nekaj, kar poiskujejo skriti, čeprav se skriti ne da. Zazevala je še ena luknja, toda kje, na pročelju svetovno znane kulturne dediščine. Na obali pa visoki kamiti bloki ne blokirajo samo pogledov na Plečnikovo mojstrovino, temveč tudi normalno gibanje ob obali. Dobili smo še en »provizorij«, Ljubljana pa bo na pravo rešitev in oddolžitev Plečniku, da jo je postavil na zemljevid mest kulturne dediščine svetovnega pomena žal morala spet počakati.

Prva vidna žrtev so bila spet drevesa, tokrat ne Plečnikove vrbe, temveč njegovi topoli, prva nevidna žrtev, ki ima običajno najbolj dolgoročne posledice, pa je bilo spet pravo, saj se sporna arhitektura gradi kot infrastruktura, protipravno samo z obvezno razlago, legitimne in legalne pritožbe pa so bile neupravičeno zavrnjene, kakor izvrstno utemelji pravni strokovnjak Pavčnik, ki na tem konkretnem primeru pokaže na hude luknje v pravnem sistemu, ki so za vsako demokratično državo povsem nevzdržne. Začelo pa se je že z odlokom za zaščito Plečnikovega dela, kjer prav pri kolonadah ni bilo navedeno običajno vplivno območje spomenika.

Plečnik je v cerkvi na Barju pokazal, kako iz navadnih kanalizacijskih cevi mojster lahko naredi stebre svetega prostora, tukaj pa se je iz pripravljene mojstrovine naredilo komunalen objekt. Kljub opozorilu računskega sodišča o nenamenskem trošenju sredstev je most gradilo kar javno podjetje Energetika.

Projekt garažne hiše pod ljubljansko tržnico je in bo preizkusni kamen zrelosti stroke, ozaveščenosti javnosti in odprtosti politike. Na eni strani imamo, zelo dobro delujoč tržen prostor v izjemnem arhitekturnem okolju, na katerega bi bilo treba paziti, kakor na punčico v lastnem očesu, na drugi strani pa projekt, ki urbanistično in arhitekturno ni usklajen niti z najsodobnejšimi spoznanji stroke, kaj šele z izjemnim zgodovinskim prostorom, v katerega posega. Umeščanje garaž v ožje zgodovinsko središče mesta, dodatno generira osebni promet, slabša bivalne pogoje in ogroža zdravje prebivalcev, zanemarja pa javni promet, kar ni v nasprotju samo z načeli trajnostnega razvoja urejanja mest, temveč tudi z že sprejetimi evropskimi smernicami. Projekt nima in tudi ne more imeti jasno definiranih niti rokov, kajti smo na enem od arheološko najbolj bogatih območij Ljubljane, kjer upravičeno lahko pričakujemo izjemne najdbe, ki pa zahtevajo ne samo svoj čas, temveč tudi prostor za možno predstavitev na mestu samem, »in situ«. Arheologi so ob južni strani frančiškanske cerkve že naleteli na grobnico grofov Auerspergov, prvovrstno najdbo, ki jo je mogoče kakovostno ohraniti samo na mestu samem »in situ«. Ne na koncu pa ni zaprta niti finančna konstrukcija, saj naj bi soinvestitorja poiskali šele po pridobitvi gradbenega dovoljenja. In to kdaj! V času svetovne recesije, ki se trdovratno upira (globalno), in pretiranega zadolževanja mesta, ki nenehno narašča (lokalno). V pogojih dveh medsebojno močno neugodno, če ne kar katastrofalno sovpadajočih procesov.

Garaža pod tržnico je v strokovnem pogledu povsem neutemeljena, še več, je v nasprotju z načeli trajnostnega razvoja, ki jih ima v prostorsko zakonodajo vgrajene tudi naša država in proti urbanističnim priporočilom in smernicam EU. Absurdno je, da se na območje izjemno dobro delujoče živilske tržnice, katere kvaliteto prepoznavajo Ljubljančani in turisti, eno najpomembnejših območij arheološke dediščine srednjega in novega veka umešča garaže. Če je res, kar se ne samo govori, temveč piše tudi v uradnih zapisnikih, da je garaža namenjena predvsem »novemu hotelu Kresija«, je to samo še bolj absurdno in neosnovano, kajti kako je mogoče stoletno Hribarjevo stavbo ljubljanske arministracije, ki ima nad vhodom enega najprepoznavnejših grbov Ljubljane spremeniti v hotel? Noben še tako težek spomenik županu Hribarju, ne more odtehtati problematičnosti te odločitve, ki je z odtujitvijo »javnega dobra« v evidentnem nasprotju z javnim interesom. To je še posebej čudno, ker imamo v neposredni bližini neprimerno boljše rešitev, in sicer garaže v grajskem griču, ki rešujejo ne samo probleme Vodnikovega trga, temveč vseh ljubljanskih zgodovinskih trgov. Garaža, za katero obstaja idejni projekt ima neposreden dostop iz vpadnice in obvoznice in s prometnimi problemi ne obremenjuje zgodovinskega jedra, nasprotno usklajena je z najsodobnejšimi spoznanji okoljsko ozaveščene urbanistične stroke.

Če hočemo zares premagati krizo, bo v Ljubljani treba čimprej začeti nekaj ključnih velikih projektov, ki bodo z jasno vizijo, strokovno natančnostjo in izvedbeno učinkovitostjo reševali ne pa generirali ključne probleme mesta, izboljšali funkcionalno delovanje in prispevali k oblikovni, vsebinski in zgodovinski kvaliteti Ljubljane, hkrati pa omogočili razvoj gradbeništva in skoraj vseh vej gospodarstva, vključno z bančnim in finančnim sektorjem. V nasprotju z drago arhitekturno »kozmetiko in šminko« sta taka projekta vsekakor garaža v grajskem hribu in poglobitev železnice. Oba sta strokovno že zelo dobro preiščljena in pripravljena. Na trajnostni razvoj Ljubljane in Slovenije bi izjemne sinergetske ne samo energetske učinke. Gradbeni operativi in celim vejam gospodarstva bi omogočila preživetje. Nikoli ne bomo prišli ceneje do teh velikih infrastrukturnih objektov kot ravno sedaj v času krize. Samo na ta način se hkrati s preseganjem krize lahko zažene nov razvojni cikel v mestu in v državi. Krizo lahko rešimo samo z dobrimi projekti in novimi pristopi. Zbrati bo treba pogum, izostriti pogled in se odločiti, kajti »crisis«, v stari grčiji pomeni trenutek odločitve in ta trenutek je zgodovinski.

Vendar pa na tržnici ne gre toliko za arhitekturni rob, čeprav je prav s Plečnikovo potezo dosegel svetovno slavo, ne le za formo in funkcijo, temveč predvsem za vsebino, za tisto sredino, ki zaobjame oba pomena besede, sredino odprtega prostora in sredino ljudi, ki se tukaj srečujejo. Prav na prostoru odprtega trga se že od vekomaj dogaja prosto srečevanje ljudi, menjava dobrin in posredovanje ključnih vsebin, med podeželjem in mestom, naravo in človekom, družbo in posameznikom. Na ljubljanski tržnici, ki še diha z naravnim zaledjem, še vedno lahko kupimo pridelke neposredno od proizvajalcev, a ne preko globalnih megatržnic. Koga moti razvojna prednost, ki jo v drugih evropskih mestih v 21. stoletju mestih spet poiskujejo vzpostaviti? Tukaj pa jo imamo, mar ne!

Dr. Ingrid Slavec Gradišnik, etnologinja
Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana

»PRESELIMO LJUBLJANO, NA TEJ LOKACIJI PA ZGRADIMO PARKIRIŠČA!« ALI: »METROPOLA SE NE USTVARJA Z MILIJONI KUBIKOV BETONA, AMPAK Z NAČINOM ŽIVLJENJA LJUDI«

Naslovna navedka sta resigniran in premišljen »glas ljudstva«, priostrena komentarja k enemu številnih medijskih prispevkov o Civilni iniciativi »Tržnice ne damo«. Ta je že peto leto ob politični, strokovni in drugi civilni javnosti zaposlena s posegi in učinki, ki jih napoveduje načrtovana graditev podzemnih garaž pod Vodnikovim trgom. Iz presoj uglednih arheologov, umetnostnih zgodovinarjev, urbanistov, etnologov in še koga je povsem nedvoumno, da si najožji in najvitalnejši del starega mestnega jedra v slovenski prestolnici zasluži poseben (tj. zaščiten) položaj in izjemno občutljivo obravnavo ob vsakršnem posegu, ki utegne spremeniti njegove kulturnozgodovinske, socialne in navsezadnje tudi ekonomske vsebine. Posegi torej niso takšni, da bi bili lahko podvrženi dnevni valovanjem navdihov in motivov mestne politike in – predvsem – njene velikopotezne in rokohitske ekonomske logike, ki mesto – vsaj v pogledu prometne ureditve – ureja segmentarno, partikularno, ne pa celovito.

Etnološka spoznanja o ljubljanskem živilskem trgu govorijo o večrazsežni kontinuiteti in vsebinah tega prostora. Današnji odprt tržni prostor na Vodnikovem trgu je le del nekdanjega Mestnega, Pogačarjevega do Krekovega trga in nabrežij Ljublanice razsežnega prostora oskrbovanja Ljubljančanov z živili. Skoz več kakor stoletje, ko se je širil in ožil na njegovo današnjo lokacijo, je bil stičišče mesta in podeželja, raznolikih ekonomij in preživetvenih strategij, družbenih skupin in življenjskih slogov. In še danes je prostor kulture mesta par excellence! Morda celo bolj od katerega koli drugega dela starega mestnega jedra. Že oblikovani kulturni prostori soustvarjajo življenje ljudi, jim zarisujejo dnevne poti, v enaki meri kakor ljudje ustvarjajo svojim potrebam ukrojene prostore. Do danes je prostor ljubljanske tržnice ostal prizorišče blagovnih in človeških menjav in vzajemnosti. Živi deloma po prevzetih, deloma po vzorcih, ki jih ustvarjajo sodobne potrebe. Ljubljansko mestno jedro je majhno: hitro se prehodi in prekosari, kar je ena njegovih prednosti – za Ljubljančane in obiskovalce. Tudi za slednje je ljubljanska tržnica posebno doživetje.

Najbrž nihče ne more predvideti, koliko časa bi zares trajala graditev, vključno z zahtevnimi arheološkimi raziskavami, v kolikšnem obsegu bi bil tržni prostor okrnjen, kako bi utripal na drugih lokacijah, kdaj in kako in – ali sploh – bi se vrnil na Vodnikov trg, kje bi poslej kupovali trnovsko zelenjavo in živila številnih manjših pridelovalcev iz vseh slovenskih pokrajin, itn. Poleg tega je graditev novih parkirišč, razpoložljivih in dosegljivih razmeroma blizu, v najožjem središču mesta protiekološka in razrešljiva drugače (npr. pod grajskim hribom). Vprašanj je še več in preveč, načrtovalci in zagovorniki pa imajo premalo prepričljivih odgovorov.

Marsikod v tujini – od severa proti jugu in vzhoda proti zahodu – so stara mestna središča in njihove tržnice osrednji prostori vsakdanje ekonomije in druž(a)b(e)nosti, zato jih, če in ko jih, posodablajo z občutkom za kakovost življenja in tržijo njihove specifične kvalitete. Ta »občutek« bi v našem primeru narekoval ureditev sanitarnih, skladiščnih idr. razmer, ki bi prodajalcem olajšali delo, in nikakor ni zavezan kakemu romantiškemu konserviranju, ampak premišljeni dediščinski politiki z vgrajeno etično držo. Skrb za kulturno dediščino v najširšem pomenu, tj. za njene materialne sledi, socialne in duhovne vsebine, je danes nerazdružljiva s konceptoma trajnostnega razvoja in socialne etike; skupaj so podlaga kakovostnemu življenju. Merila zanj niso univerzalna in zato zahtevajo dialog in spoštovanje raznovrstnih interesov.

Ker se mestna politika v tem primeru ne meni za zakonitost (ustavno in zakonodajno), ravna kljub strokovni informiranosti proti kulturnim in socialnim vrednotam prostora in ljudi – ne katerih koli, ampak svojih meščanov, ne sprejema njihove pripravljenosti za pogajanje in soodločanje ter zavrača kulturo dialoga in moč argumentov v prid argumentu moči, jo je treba, preprosto, ustaviti.

SAMOSTAN NA VODNIKOVEM TRGU – REDOVNO, ŠTUDIJSKO IN DUHOVNO SREDIŠČE

Samostan v Ljubljani, najstarejša redovna hiša manjših bratov v osrednji Sloveniji, se v pisnih virih omenja že leta 1242. V okviru avstrijske redovne province so se samostani manjših bratov iz celinskega dela današnje Slovenije (ljubljski, celjski, ptujski in mariborski) združevali v manjšo redovno-upravno enoto kustodijo, na čelu katere je bil prav ljubljanski samostan. Ob notranji delitvi reda manjših bratov na frančiškane (observante) in minorite (konventualce) so se bratje v ljubljanskem samostanu v 15. stol. opredelili za manj strogo minoritsko vejo, a so jih leta 1491 zamenjali frančiškani. V času reformacije je bil frančiškanski samostan edina redovna hiša, v kateri življenje ni zamrlo. Zato moremo med vsemi samostanskimi kompleksi v Ljubljani le za tistega na območju današnjega Vodnikovega trga ugotoviti kontinuiteto poselitve in primarne funkcije v obdobju od visokega srednjega veka do konca 18. stoletja.

Zaradi turških osvajanj in reformacije je prišlo v 16. stoletju na območju habsburških dednih dežel in ogrsko-hrvaškega kraljestva do sprememb meja frančiškanskih provinc. Na ozemlje Kranjske, spodnje Štajerske in Goriške se je tako razširila provinca Bosne-Hrvaške, ki je imela samostana tudi na zahodu celinske Hrvaške in v Istri. Samostan v Ljubljani je formalno postal del te province po odločitvi vrhovnega vodstva reda leta 1559, dejansko pa ga je avstrijska provinca predala bosansko-hrvaški šele leta 1615. To leto lahko ocenimo tudi za začetek razcveta samostana. Že v nekaj letih je postal eden najpomembnejših samostanov v provinci, pol stoletja kasneje pa tudi osrednji študijski samostan in sedež provinciala ter s tem upravno središče celotne province.

Da je potekal v ljubljanskem frančiškanskem samostanu študij filozofije in teologije že v prvi polovici 17. stoletja smemo sklepati po organiziranju študija v provinci že ob koncu 16. stoletja ter ustanovitvi t. i. generalnega študija v ljubljanskem samostanu leta 1668. To je bila najvišja stopnja študija v redu, primerljiva s študijem, ki je potekal na uveljavljenih univerzitetnih središčih. Zaradi študijskih potreb se je v samostanu oblikovala bogata knjižnica ne le s svetopisemskimi, teološkimi in filozofskimi spisi, pač pa tudi s številnimi humanističnimi in naravoslovnimi deli. Ob tem je bil ljubljanski samostan tudi redovna hiša, v kateri so sprejemali novince, kar kaže na visoko raven redovne discipline v samostanu.

Vzgojna in šolska funkcija sta ključno prispevali tudi k temu, da se je ob koncu tretje četrtine 17. stoletja začela gradnja nove samostanske stavbe, ki je bila povsem zaključena do leta 1688. Kljub delni prenovi v tridesetih letih 18. stoletja pa je ostala stavbna zasnova nespremenjena do porušenja samostanskega kompleksa v začetku 20. stoletja.

Kot središče province je bil samostan v baročni dobi tudi žarišče različnih oblik pobožnosti. Med njimi velja na prvem mestu omeniti križev pot, katerega razširjanje je najtesneje povezano s frančiškanskim redom. V ljubljanskem samostanu je bil postavljen v križev pot na pokritem hodniku ob pokopališču pred cerkvijo. Postavitev kapele sv. Antona (1655) z nedavno odkrito grobnico družine Auersperg (Turjaških) v samostanski cerkvi, kjer je bil tudi sedež bratovščine tega svetnika, pa smemo šteti za začetek razširjanja čaščenja tega svetnika na Slovenskem in v celinskem delu Hrvaške ter s tem povezanega karitativnega delovanja, vsakodnevnega deljenja kruha ubogim.

Ljubljanski frančiškani so opravljali dušno pastirstvo ne le v samostanski cerkvi, pač pa so bili tudi jetniški duhovniki, duhovno so oskrbovali mestni špital in vojaško posadko na gradu, tudi več destkrat na noč pa so hodili k umirajočim meščanom. Mnoge od teh so položili k zadnjemu počitku v grobnice samostanske cerkve ali pa na pokopališče pred frančiškansko cerkvijo. Ljubljanski frančiškani so delovali tudi zunaj deželnega glavnega

mesta. Zaželeni pridigarji in spovedniki so bili v številnih župnijskih in podružničnih cerkvah v širši okolici Ljubljane od Stične do Polhovega Gradca in od Iga do Kranja.

Ob navedenem se ne zdi pretirana trditev, da je kompleks ljubljanskega frančiškanskega samostana na današnjem Vodnikovem trgu s svojo snovno in nesnovno dediščino najpomembnejši tovrstni spomenik srednje- in novoveške Ljubljane in je zato tudi njegova ohranitev več kot le zaželena.

Akad. prof. dr. Biba Teržan, arheologinja
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA LJUBLJANE PREDSTAVljena *IN SITU* V TREH MUZEJSKIH OBJEKTIH

V petek, 5. marca 2010, sta na seji »Sveta SAZU za kulturo in identiteto prostora Slovenije« arhitekta Milan Kovač in Peter Kerševan predstavila muzejski projekt, v katerem sta pokazala, na kakšen način bi bilo mogoče na novo odkrite arheološke ostaline na območju mesta Ljubljane ohraniti in predstaviti javnosti v okviru načrtovanih oz. že potekajočih novogradenj. Njun projekt je večino prisotnih navdušil, kar je vodilo do sklepa, da ga svet podpre. Dovolite, da Vam kot arheolog posredujem naslednje mnenje:

Utemeljitev: Na širšem območju Ljubljane je bilo doslej odkritih že veliko število arheoloških najdišč in tudi posameznih najdb, ki pričajo o intenziteti poseljenosti tega strateško pomembnega prostora skozi različna obdobja od mezolitika dalje. Poleg v lanskem letu na novo odkrite koliščarske naselbine na Špici (1. polovica 3. tisočletja pr. n. št.) naj omenim le 2007 prav tako na novo odkrito prazgodovinsko naselbino iz pozne bronaste in železne dobe (1. tisočletje pr. n. št.) na lokaciji imenovani Tribuna, tik pod Grajskim gričem pred vhodom v tunel, katere raziskave v l. 2007-2008 so pokazale na njeno protourbano zasnovo, kar predstavlja zaradi pravilnega naselbinskega rastra prav tako epohalno novo odkritje. Na isti lokaciji so bile izkopane tudi ostaline zgodnjorimskega vojaškega tabora, tudi veliko presenečenje v zvezi z nastankom rimske Emone. Iz obdobja pozne bronaste in starejše železne dobe je znana tudi obsežna žarna nekropola (12. do 5. stol. pr. n. št.), deloma raziskana že v drugi polovici preteklega stoletja (F. Stare, I Puš), deloma pa odkrivajo posamezne grobove tudi pri novih in najnovejših izkopavanjih. Raztezala se je od Mestnega muzeja, vzdolž Gosposke ulice in preko dvorišča SAZU verjetno vse do Kongresnega trga. O rimski in poznoantični Emoni ter njenem pomenu v okviru rimskega imperija verjetno ni potrebno izgubljeni besed (L. Plesničar-Gec). Omenim pa naj, da so ostaline in najdbe iz zgodnjega srednjega veka sorazmerno skromne in da tudi o visokosrednjeveški Ljubljani z izjemo gradu z vidika arheoloških raziskav ni mnogo znanega.

Odičen vpogled v poselitvene tokove in kulturne manifestacije skozi čas je v lanskem letu podala razstava v Narodnem muzeju Slovenije, posvečena Ljubljanici in pokrajini ob njej. Ob razstavi je izšel tudi obsežen razstavniki katalog, opremljen z bogatim slikovnim gradivom in izčrpnim znanstvenim aparatom (Ljubljanica – kulturna dediščina reke, 2009). Žal pa je bila razstava le začasna. Tudi stalna razstava v Narodnem muzeju Slovenije je zaradi kroničnega, že desetletja trajajočega pomanjkanja finančnih sredstev za obnovo razstavnih prostorov s ciljem nove moderne zasnovane predstavitve arheološke dediščine Slovenije le provizorična. Morda bi bilo potrebno Ministrstvo za kulturo opozoriti, da opravljajo drugod po svetu muzeji nadvse pomembno kulturno in izobraževalno poslanstvo in da se pred njihovimi vhodi, kadar gre za razstave z arheološko tematiko – bodisi v Zagrebu, Benetkah, na Dunaju, v Berlinu in Parizu – kar vijejo dolge vrste obiskovalcev, le pri nas se po mačehovsko postopa z Narodnim muzejem oz. s celotno arheološko dediščino.

Za Mestni muzej Ljubljane, ki je pred nekaj leti vendarle doživel popolno prenovu in se je prelevil v moderni muzej, pa žal moram ugotoviti, da je nova razstavna postavitev, ki nudi pregled skozi arheološka obdobja Ljubljane, izredno lapidarna.

Prav zaradi pomanjkanja ustrezne stalne razstave o arheološki podobi ljubljanskega prostora skozi časovni razpon več tisočletij in zaradi slabo vzdrževanih in slabo označenih tistih redkih arheoloških objektov *in situ* kot so tim. Emonska hiša na nekdanjem Jakopičevem vrtu, obrambno obzidje na Mirju (skrajno zanemarjeno na notranji strani), severna Emonska vrata (tim. bukvarna) in starokrščanski center, ki so bili za časa angažiranega delovanja gospe dr. Plesničar-Gec atraktivni, ogleda vredni arheološki spomeniki, bi predložen projekt s tremi muzejskimi objekti na treh različnih lokacijah, kjer bi *in situ* ohranili in predstavili arheološke ostaline tako iz

prazgodovinskega (Špica), rimskega (podzemni muzej Emone – v SZ delu Kongresnega trga) in srednjeveškega obdobja (srednjeveški obrambni muzej Valvasorjeve Ljubljane – ob tržnici) predstavljal izjemo kulturno pridobitev za Ljubljano. Morda bi vzpodbudil tudi boljše vzdrževanje že obstoječih *in situ* konzerviranih arheoloških ostalin.

Ljubljana kot mesto potrebuje svoj zgodovinski spomin kot sestavni del svoje identitete, ki ga lahko osmisli predvsem z ohranjanjem arheološke in historične arhitekture. Tako kot v Rimu, Budimpešti (Aquincum), na Dunaju (Vindobona), v Kölnu (Colonia Ara Agrippinensium) ali Barceloni (Barcino) etc. bi moralo biti tudi v Ljubljani samo po sebi umevno, da je arheološka oz. / in arhitekturna dediščina pomembna kvaliteta kulture vsakdana, ki jo je vredno ohranjati, negovati in predstavljati zaradi mesta samega kot tudi zaradi sveta. Saj ne moremo mimo dejstva, da postaja zanimanje za preteklost, za pretekle kulture in civilizacije vedno bolj pogosto preokupacija današnjega človeka, kar najbolje odraža sla po potovanju v obliki modernega, množičnega pa tudi individualnega turizma.

Zato naj sklenem z naslednjo mislijo: Arheološka dediščina sodi med temeljne elemente zgodovinskega spomina vsakega posameznika, mesta, naroda, sveta. Brez poznavanja preteklosti tudi ni vizije prihodnosti.

Operativa: Glede na to, da so na vseh treh lokacijah, kjer predvideva predložen projekt muzejske objekte, arheološka izkopavanja že v teku, na Kongresnem trgu pa se izvajajo tudi že gradbena dela, je potrebno ukrepati hitro. Metodologija arheološkega izkopavanja je namreč drugačna, če se načrtuje ohranitev arheoloških ostalin *in situ* kot pa če se ve, da bo najdišče za vedno uničeno.

Ker je ljubljanski župan v četrtek, 11. marca 2010, na predstavitvi strateškega in izvedbenega prostorskega načrta za mesto Ljubljano, ki jo je priredil za člane SAZU, na vprašanje gospoda akademika Trontlja odgovoril, (če sem prav razumela), da se je pripravljeno pogovarjati o muzejskem objektu ob tržnici, da pa o ostalih naj odloča stroka (verjetno je bila mišljena arheologija, ker je omenil ime arheologa Mestnega muzeja Martina Horvata), predlagam, da se oblikuje posebna strokovna komisija, v kateri bi bili kompetentni arheologi-specialisti, ki bodo lahko podali neodvisno strokovno mnenje.

Predlagam naslednje člane te komisije:

I. muzejski objekt – ohranitev *in situ* kolišča na Špici

1. dr. Anton Velušček, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, vodilni strokovnjak za raziskave koliščarskih naselbin na Ljubljanskem barju.
2. prof. dr. Katarina Čufar, Oddelek za lesarstvo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

II. muzejski objekt – podzemni muzej Emone

3. dr. Marjeta Šašel Kos, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, specialistka za antično zgodovino in arheologijo, ki si je že doslej prizadevala za ureditev informativnih tabl o Emoni (npr. pri Emoncu).
4. dr. Jana Horvat, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, vrhunska raziskovalka za področje rimske provincialne arheologije.

III. muzejski objekt – srednjeveški obrambni muzej Valvasorjeve Ljubljane

5. dr. Benjamin Štular, bivši mladi raziskovalec na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, ki se je posvečal predvsem srednjeveškim študijam.

Dr. Nena Židov, etnologinja
Slovenski etnografski muzej, Ljubljana

KAKO PRED OSTRIM REZOM REŠITI »TREBUH MESTA«

Živilski trgi so specifični mestni prostori. V Ljubljani Vodnikov trg danes skupaj s Pogačarjevim trgom, Adamič-Lundrovim nabrežjem in Dolničarjevo ulico predstavlja osrednji prostor mestnega živilskega trga in tržnice. Do konca 19. stoletja je bil osrednji tržni prostor pred mestno hišo, zaradi uvedbe tramvajske proge leta 1901 pa se je trg z živili delno preselil oziroma razširil na bližnji Pogačarjev trg. Z rastjo mesta in števila prebivalcev pa je postal tudi Pogačarjev trg kmalu premajhen. Tedanjemu županu Ivanu Hribarju se je zdel za razširitev tržnega prostora najbolj primeren sosednji Vodnikov trg, kjer je prvotno stalo licejsko poslopje, v katerem so bile ljubljanske višje in srednje šole ter Deželni muzej in licejska knjižnica. Ljubljanski potres leta 1895 je licejsko poslopje poškodoval do take mere, da so stavbo med letoma 1902 in 1903 porušili. Tako je nastal prazen prostor, primeren za trgovanje. Prvotno je bil Pogačarjev trg namenjen predvsem mestnim branjevkam, medtem ko je imel Vodnikov trg vse do druge svetovne vojne vlogo »kmečkega« trga, kjer so prodajale predvsem prodajalke iz Trnovega in Krakovega ter kmečke prodajalke.

Vodnikov trg je ves čas igral zelo pomembno vlogo pri oskrbi Ljubljančanov z živili, za številne okoličane pa je bil pomemben vir dohodkov. Predstavljal je prostor, kjer sta se srečavala mesto in podeželje, tukaj so se kazale vse spremembe tako v mestnem kot širšem okolju. Na trgu se je na svojstven način odražal način življenja meščanov, preko pridelkov in izdelkov, ki so jih prodajalci prinašali na trg, pa je bilo mogoče razbrati tudi marsikaj iz življenja okoličanov. Na trgu pa se niso zadovoljevale le ekonomske potrebe. Trg je bil tudi pomemben prostor druženja in izmenjave raznovrstnih informacij, od povsem osebnih pa vse do političnih.

Čeprav je z rastjo mesta predvsem po drugi svetovni vojni začelo rasti tudi število trgovin, živilski trg ni izgubil pomena. V polivinil zavita živila v samopostrežnih trgovinah niso mogla izpodriniti produktov neposrednih proizvajalcev. Na trgu ne nakupujemo le zaradi živil, ampak je obisk živilskega trga za marsikoga danes tudi prijetno opravilo, pogosto združeno tudi s srečevanjem prijateljev in znancev pa s klepetom z izbrano branjevko.

Čudno se zdi, da v času, ko so žive pobude za postavitev kipa ljubljanske solatarice s cizo v spomin Trnovčankam in Krakovčankam, ki so več stoletij mesto oskrbovale s svežo zelenjavo, mestna oblast hkrati načrtuje temeljito spremembo prostora, kjer so do nedavnega še prodajale. Razumljivo je, da se mestna okolja spreminjajo, vendar je to potrebno početi z veliko mero previdnosti, še posebej, kadar gre za »trebuh mesta«, kakor nekateri poimenujejo živilske trge. Poskrbeti moramo, da bodo pomembni mestni prostori še vedno pričevalci preteklih načinov življenja in kulture. Le tako bodo lahko obdržali vsaj del svojega »duha« tudi za nove uporabnike. Živilski trgi in tržnice so prostori, ki jih radi obiščemo tudi v tujih mestih, in ravno njihova enkratnost je tista, ki pritegne našo pozornost.

Zaskrbljujoča se zdi odločitev mestnih oblasti, da z izgradnjo podzemnih garaž tako grobo posegajo v enega najbolj vitalnih mestnih prostorov, ne da bi prej upoštevali vsa potrebna strokovna mnenja, če že ne upoštevajo mnenj meščanov. Vprašanje je, kako bodo podzemne garaže in posledično spremenjen tržni prostor vplivali na podobo trga, ki danes skupaj z okoliškimi stavbami predstavlja pomemben urbanistično-arhitekturni spomenik, ki sodi med glavne turistične znamenitosti mesta, za meščane pa je še vedno pomemben prostor za oskrbo z živili in srečevanja. Gradbeni posegi v »podzemlje« trga ne bi porezali korenin le vsemu tamkajšnjemu drevju, temveč tudi celotnemu prostoru in njegovemu zgodovinskemu spominu. Vprašljivo je, koliko časa bi imeli na razpolago arheologi, da bi opravili vsa potrebna izkopavanja. Povsem mogoče je, da bi jih roki gradbincev prehiteli. Sprašujem se tudi, zakaj mora biti parkirna hiša ravno pod tržnim prostorom v izjemnem arhitekturnem okolju. Kot da ni v neposredni bližini že več možnosti za parkiranje in kot da v Ljubljani ne

upoštevamo evropskih direktiv o umiku garažnih hiš iz mestnih središč. Gradnja podzemnih garaž bi povečala promet v historičnem središču mesta. Načelno se sicer mestne oblasti zavzemajo za večjo uporabo javnega prevoza in za uveljavljanje con za pešce v središču mesta, vendar bi izgradnja garaž pod Vodnikovim trgom zagotovo negativno vplivala na uporabo javnega prevoza, povečana uporaba osebnih vozil pa bi za prebivalce mestnega jedra pomenila še slabši zrak. Vprašljivo je tudi, kako bi (predvidena daljša) prekinitve trgovanja vplivala na »duh prostora«, prodajalce in kupce.

Za varovanje bistvenih kvalitete Vodnikovega trga kakor tudi bližnjega okolja in njegovih prebivalcev je potreben tehten razmislek vseh strokovnjakov, ki lahko doprinesejo k najboljši možni odločitvi. Jasno je, da se tudi tržni prostori tekom časa spreminjajo in prilagajajo novim potrebam, vendar spremembe ne smejo ostro zarezati v njihovo kontinuiteto. Zato pri preurejanju tako vitalnega predela mesta ne morejo prevladovati ekonomski oziroma politični interesi. Pričakovali bi, da bodo vendar imele prednost kulturne vrednote v najširšem pomenu. Pri preurejanju tržnega prostora je potrebno upoštevati njegovo preteklost in ga za sedanjost oplemenititi v duhu trajnostnega razvoja in družbeno odgovornega obnašanja, pri čemer je potrebno dati možnost za izražanje mnenj vsem neposrednim uporabnikom (prodajalcem in meščanom) kakor tudi vsem strokam, ki lahko prispevajo h kar se da dobrim rešitvam. V zvezi z gradnjo podzemnih garaž pod Vodnikovim trgom je glede lokacije že slišati (boljše) alternativne predloge, le da se mestna oblast zaenkrat ne meni kaj dosti ne za zahteve svojih občanov znotraj Civilne iniciative »Tržnice ne damo« ne za strokovne pomisleke in mnenja.

Želimo, da dajo mestne oblasti pred kakršnimi koli posegi v Vodnikov trg kot enega najbolj občutljivih in povednih mestnih prostorov besedo tudi vsem za ohranjanje in prenovno kulturne dediščine odgovornim strokam in končno tudi svojim meščanom, ki jim je trg namenjen.

POVZETEK OKROGLE MIZE

Uvodni prispevki

Po pozdravnih nagovorih ministra za okolje in prostor prof. dr. Roka Žarnića in direktorja ZRC SAZU prof. dr. Ota Lutharja se je posvet začel z uvodnim prispevkom pobudnice srečanja in voditeljice okrogle mize dr. Barbare Murovec, ki je na koncu predstavitve problematike na primeru angleških umetnikov Heather Ackroyd in Dan Harvey (intervju za *Delo*, 20. avgust 2010; nastopila sta na festivalu Mladi levi) pokazala, kako tujci spontano prepoznajo izjemno kvaliteto ljubljanske tržnice in posebnost trnovskih branjev. »Urbana politična ekologija« sta mlade slovenske trnovske pridelovalce vključila v svoj projekt. Ne da bi vedela, da je tržnica ogrožena, sta sodelovala pri poskusu oživitve Tabora (betonska ploščad na Metelkovi), in sicer s poskusom vključitve tistih kvalitiet prostora, ki jih ljubljanska tržnica že ima, so pa zdaj resno ogrožene. Sicer pa je Murovčeva posebej izpostavila predvsem pravni vidik problema, tako da je prebrala pisni prispevek višjega sodnika Tomaža Pavčnika (v celoti vključen v gradivo), ki je v prvi točki poudaril, da Plečnikove tržnice po svoji naravi ustrezajo pojmu kulturne dediščine. Naloga ustreznega državnega organa pa je, da jih tudi procesno (formalno) zaščiti (ZVKD-1). Če tega ne stori, ravna v nasprotju s pravom, torej protipravno. Protipravnost ravnanja ima v tem primeru znake nezakonitega in tudi protiustavnega ravnanja. Vlada potemtakem mora na predlog Ministrstva za kulturo sprejeti odlok o razglasitvi celotnih Plečnikovih tržnic za kulturni spomenik državnega pomena. Če tega ne stori, bo ravnala protipravno. Tudi Ministrstvo za okolje in prostor je po ustavi dolžno skrbeti za varstvo kulturne dediščine, pa tudi za varovanje načel pravne države. Ker je bilo slednje načelo pri izdaji *Obvezne razlage Odloka o prostorskih ureditvenih pogojih za območja urejanja v mestnem središču* (Ur.list RS, št. 98/2008) zlorabljeno, nanj upravni organ ne bi smel opreti gradbenega dovoljenja za gradnjo garaž pod Vodnikovim trgom. Dr. Murovčeva je še poudarila, da se trenutna situacija kaže, kot da so na eni strani investitor in lastnik skupaj z Ministrstvom za kulturo in Zavodom za varstvo kulturne dediščine (strokovnjaki v uradih), na drugi strani pa ljudje, strokovnjaki in zakoni.

Nadaljeval je dr. Miha Kosi z Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU, ki je predstavil zgodovinski razvoj Ljubljane s posebnim poudarkom na lokaciji Vodnikovega trga in srednjega veka. Skozi natančno analizo različnih zgodovinskih obdobj je s pomočjo najstarejših kart in Valvasorjevih upodobitev nazorno pokazal prepletenost in bogastvo vsebin tega območja. Frančiškanska cerkev s kapelami, križnim hodnikom in glavnim ljubljanskim pokopališčem, obzidje z mestnimi vrati in bastionom, stolnica, semenišče in kasneje licej kažejo da gre za središčno ljubljansko lokacijo in verjetno največje ter najpomembnejše arheološko območje srednjega veka v Ljubljani.

Dr. Jana Horvat, predstojnica Arheološkega inštituta ZRC SAZU, je opozorila, da so pod današnjim Vodnikovim trgom skriti pomembni deli srednjeveške in novoveške Ljubljane, na kar kažejo zgodovinski dokumenti in tudi manjša arheološka sondiranja in najnovejše najdbe v zadnjem času. Kot edinstveni zgodovinski vir predstavljajo ti ostanki neprecenljivo dediščino Ljubljane in tudi Slovenije. Vsaka gradnja pod površino pomeni poseg v dediščino, njeno poškodovanje in največkrat tudi uničenje. Arheološka izkopavanja mestnega jedra so zaradi globoke, zapletene in nepredvidljive stratigrafije ter nepredvidljive količine in kakovosti ostankov zelo zapletena in draga. Ker je na območju tudi novoveško pokopališče, govorijo proti hitrim posegom tudi pietetni razlogi. Arheologinja je poudarila, da za poseg v zgodovinsko tako pomemben prostor, kot je središče Ljubljane, torej ni dovolj samo interes investitorja z dovolj velikimi sredstvi, temveč tudi širši družbeni konsenz.

Dr. Naško Križnar z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in koordinator za varstvo žive dediščine na Ministrstvu za kulturo je odprl vprašanje urejanja prostora v Sloveniji, ki je prevečkrat v

nasprotju z mednarodnimi konvencijami, katerih podpisnica je tudi Slovenija. Zavzel se je za pravočasen vpliv javnosti na urejanje prostora. Že v pripravah na izdelavo registra žive kulturne dediščine je bilo predvideno, da bo prišlo do primerov, ko nek kulturni prostor vsebuje več vidikov žive kulturne dediščine, ki se sinergetsko dopolnjujejo. Zato so poleg petih domen nesnovne dediščine, ki jih predlaga Unescova konvencija, dodali tudi domeno kulturni prostor. Verjetno bi ta domena omogočila registracijo ljubljanske tržnice kot elementa žive kulturne dediščine. O tem se bo v kratkem izjasnila delovna skupina koordinatorja za varstvo žive kulturne dediščine. Eden največjih problemov na področju žive kulturne dediščine je varstvo in ohranjanje. Razglasitev Vodnikovega trga s tržnico kot elementa žive dediščine naj bi sicer fiksirala njegove bistvene kulturne značilnosti, hkrati pa naj bi dopuščala razvoj. Zato bi morali opredeliti, kaj je v tem prostoru ključnega za njegovo kakovost in kako tisto vzdrževati v dobri kondiciji. Na koncu je dr. Križnar še pozval, da je nujno pregledati položaj celotne problematike žive dediščine v državi in predlagati humanejše načine urejanja prostora, ne samo v Ljubljani, temveč tudi po drugih slovenskih krajih.

Podžupan in profesor Janez Koželj je izrazil začudenje nad tistimi, ki še vedno ne razumejo, da z novimi načrti garaž pod tržnico hočejo tržnico samo prenoviti. Predstavil je razloge za prenovu območja tržnice, ki pomenijo spremembe v ponudbi in strukturi prodaje in razloge za stagnacijo in prestrukturiranje tržnice, cilje prenove tržnice in prometne prenove (razlogi in cilji so priloženi v besedilu). Vzpostavil je dilemo ogrožene kulturne plasti oziroma edinstvene priložnosti za prezentacijo srednjeveške Ljubljane. Z načrti in shemami je pokazal, kako je na območju tržnic že danes največ gostinskih lokalov in kako se tržnica spreminja v »komercialni« center s kitajsko robo (za katerega izdaja dovoljenja MOL), hkrati pa opozarjal na upad prodaje kot ključen problem, zaradi katerega je potrebno tržnico posodobiti, da bo prinašala več profita. S statističnimi grafikoni in analizami zasedenosti posameznih stojnic je pokazal, kako prodaja zelenjave in sadja v zadnjih letih upada. Podžupan je predstavil kronologijo dogajanja na tržnici, omenil natečaj leta 1985 ter projekte in prenovu tržnice 1995 (ni pa se lotil predstavitev razlogov za opustitev Plečnikove rešitve in potrebe po novih razpisih). Pokazal je na novem natečaju izbrano arhitekturno rešitev, za katero je ugotovil, da jo bo na podlagi arheoloških izkopavanj potrebno spremeniti. Trdil je, da razen prenovljene in prizidane Mahrove hiše na tržnici, ne bo bistvenih sprememb, saj želi mestna oblast tržnico samo »poživiti« in »polepšati«. Na koncu je podžupan predstavil še primer prenovljene mariborske tržnice in tržnice Santa Caterina v Barceloni, ki naj bi bila zgleda za Ljubljano.

Arheolog Martin Horvat iz Mestnega muzeja je podrobno predstavil arheološke raziskave, ki so v letih 2009 in 2010 potekale v okolici ljubljanske tržnice (projekt rekonstrukcije komunalne infrastrukture – Tržnica 1. faza). Dokumentiran je bil fortifikacijski sistem Samostanskih (Kloštrskih) vrat z vhodnim stolpom in barbakanom. Prehod čez obrambni jarek je bil speljan preko lesenega, kasneje pa zidanega mostu. Raziskani sta bili kapeli sv. Antona in kapela Brezmadežnega spočetja, ki sta del frančiškanske samostanske cerkve Marijinega Vnebovzetja. Materialni dokazi potrjujejo pisne vire, da je bila v prvi urejena grobnica plemiške družine Auersperg. Arheolog je pokazal zidane strukture, ki so bile v preteklosti poškodovane z nenadzorovanimi posegi pri polaganju komunalnih vodov. Med izkopavanji so odstranili »mrtve« kanale, zidane strukture pa zavarovali. Izgradnja kanalizacijskega voda s klasično metodo odprtega izkopa ni možna. Po zaključku izkopavanj je Komisija za spremljanje arheoloških raziskav ljubljanske tržnice (sestavljena je bila na pobudo ZVKDS OE Ljubljana) sprejela sklepe, da so ohranjeni arhitekturni ostanki frančiškanske cerkve (in očitno tudi pripadajoči ostanki samostanskih poslopij) do take mere, da je prezentacija *in situ* možna in smiselna, da je ohranjena grafična dokumentacija iz konca 18. stoletja, ki je povsem natančna in omogoča točno pozicioniranje cerkve in samostanskega kompleksa. Glede na ugotovitev pod točko 3 komisija meni, da so nadaljnja izkopavanja smiselna le v primeru, če bo odločitev o gradnji garažne hiše pod tržnico dokončna. V tem primeru bo moral investitor računati z zahtevo po prezentaciji arhitekturnih ostalin. Sprejet je bil tudi sklep, naj se raziskana površina ponovno zasuje, pred tem pa naj se arhitekturni ostanki prekrijejo z

geotekstilom. V skladu z rezultati arheoloških raziskav in mnenjem komisije je bil podan predlog, da je potrebno opraviti revalorizacijo lokacije in na podlagi interpretacije vseh informacij dopolniti kulturno-varstvene pogoje.

Arhitekt in urbanist Janko Rožič je v svojem prispevku skozi izbrane poglede še enkrat pokazal etnološke, socialne in arhitekturne kvalitete prostora ljubljanskih tržnic. Poudaril je, da so garaže v strogem zgodovinskem centru v nasprotju z prostorskimi načeli trajnostnega razvoja in urbanističnimi smernicami EU in pokazal za Ljubljano neprimerno boljše rešitev: garaže v grajskem griču, s katerimi bi rešili ne samo probleme Vodnikovega trga, temveč vseh ljubljanskih trgov. Ker ima neposreden dostop iz vpadnice in obvoznice, ta garaža s prometnimi problemi (podobno kot izjemno dobro delujoča garaža v Salzburgu) ne obremenjuje zgodovinskega jedra. Arhitekt je pokazal tudi kvaliteto Plečnikovih tržnic in utemeljeval, da dosledna tripartitna struktura Plečnikove mojstrovine zahteva Plečnikovo rešitev, ki je edino logična kot pika na i. Sedanja premostitvena ploščad, ki naj bi bila tudi vhodni portal v nove garaže, je žal še vedno samo praznina in škrbina v mojstrovini, ki na Petkovškovem nabrežju z granitnimi bloki dobesedno blokira, ne samo poglede na Plečnikovo fasado, temveč celo hojo po najbolj atraktivni smeri, robu obale. Arhitekt in urbanist je še poudaril, da mariborska tržnica in tržnica v Barceloni nista primerljivi z ljubljansko. Rožič je na koncu še enkrat pozval, da se na tako izpostavljenem mestu projekt garaž prilagodi kvalitetam prostora in vrednotam kulturne dediščine ter s tem prepreči izvotlitev in izbris izjemne dediščine v središču Ljubljane. Poudaril je, da sta pristojni ministrstvi v skladu z veljavno zakonodajo dolžni zavarovati vrhunsko kulturno dediščino.

Kratek povzetek razprave

Dolga in burna razprava se je nanašala predvsem na predstavitev prof. Koželja, ljubljanskega podžupana. Razpravljavci so poudarjali enostranskost predstavitve in opozarjali na številna dejstva, ki so bila v izvajanju spregledana. Med drugim: na padec prodaje so v zadnjih letih gotovo vplivale predvsem stalne prostorske omejitve, ukinitve javnega prometa in vzpostavitev ceste za avtomobile ob samih Plečnikovih arkadah, gradbišča zaradi arheoloških raziskovanj, komunalnih posegov in gradnje mostu. Padec prodaje pa vseeno še ni kritičen, saj bi se izboljšal takoj, ko bi se razmere normalizirale. Garaže pod tržnico strateško niso bile utemeljene z analizami prometa in prometno študijo, čeprav so bile naštete mnoge podrobne statistične analize z grafikoni o zasedenosti stojnic in celo prodaji solate (naravoslovec s publike je komentiral, da niso narejene na uveljavljenih statističnih metodah). Za gostoto gostinskih lokalov in vsebino prodaje, tudi »kitajske robe«, je odgovorna predvsem mestna oblast s službami, ki prodajo z odločbami dovoljujejo in usmerjajo. Na vprašanje, če bi bile garaže pod tržnico namenjene predvsem za vprašljivo prodajo Kresije in njeno vsebinsko neutemeljeno spremembo v novi hotel, ni bilo jasnega odgovora. Na vprašanje, zakaj se ne ukvarjajo z gradnjo garaž pod Gradom, je podžupan odgovoril, da se ne bi dalo speljati dostopov, ker gre za privatno lastnino. Kar ne drži, saj dva ključna izhoda na Vodnikov trg, kjer varnostni tuneli že obstajajo, in Mestni trg niso privatna lastnina. Če bi se z lastniki res zapletlo, ostajajo še javna ulica Reber, Ulica na grad in prostor na Gornjem trgu ob tunelu. V Salzburgu so v podobnih družbeno-ekonomskih pogojih takšne garaže in dostope brez večjih problemov izpeljali. Podžupan se je skliceval na nekaj meščanov, ki »naj bi bili« proti takemu javnemu interesu, čeravno bi bili ti za garažo v zaledju verjetno prvi zainteresirani, ni pa omenil 7.000 zbranih podpisov ljubljanskih meščanov proti garažam pod tržnico. V razpravi je bilo navedeno, da gre ravno na tržnici za stik mesta s podeželjem, ki je v Ljubljani še posebej večplasten, ne samo zaradi branjev s Trnovega in vrtov v Krakovem, ki bi jih vsako sodobno mesto v imenu kulturnega in ekološkega turizma subvencioniralo, temveč vasi v

podeželskem zaledju Ljubljane in vseh slovenskih pokrajin. Ljubljana ima še živo tisto, kar si po načelih trajnostnega razvoja evropska mesta šele prizadevajo ponovno vzpostaviti.

Ključni problem na meji med stroko in politiko je vsekakor, sprejem odločitve, da se gradbeni objekt, kakršen je garaža in celo arhitekturno reprezentančni objekt, kot je novi most, z obvezno razlago obravnavata kot komunalna dejavnost. Kakor navaja sodnik Pavčnik, se je s takšno zlorabo instituta obvezne razlage mestni svet izognil načelom, ki morajo biti upoštevana v postopku prostorskega načrtovanja. To je protipravno in nezakonito delovanje, zaradi katerega dokumentacija ni bila pripravljena po zakonsko predpisanem postopku z vsemi soglasji. Prikrojitev strokovne obveze kratkoročnemu interesu se da razbrati tudi že pri pripravi odloka o zaščiti Plečnikove dediščine, kjer ob kolonadah ni bilo upoštevano običajno vplivno območje. Novi natečaj, v katerem je bil dovoljen samo most brez strehe, je neupravičeno in brez utemeljitve izločil Plečnikovo rešitev. Čeprav je podžupan v svoji razpravi omenjal natečaj leta 1985 ter projekte in prenovo tržnice 1995, pa ni navedel, da je bila za postavitev Plečnikovega mostu že sprejeta odločitev, pripravljeni so bili celo izvedbeni projekti in z mestnim protokolom postavljen tudi temeljni kamen.

V dolgi razpravi je za zgodovinsko osvetlitev pomenljiv tudi dialog o vlogi stroke pri ključnih prostorskih in spomeniškovarstvenih odločitvah. Kljub številnim strokovnim argumentom proti gradnji garaž pod Vodnikovim trgom (ki so jih predstavili arheologi, etnologi, umetnostni zgodovinarji, arhitekti, pravniki, naravoslovci in tehniki) direktorica direktorata za kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo Damjana Pečnik (zakonsko) ni videla razlogov, zakaj se garaže pod Vodnikovim trgom ne bi gradile, po njenih besedah, naj bi ministrstvo storilo vse, kar je v njegovi pristojnosti. Na repliko dr. Barbare Murovec, da gre v tem primeru za nestrokovnost znotraj ministrstva zaposlenih strokovnjakov, ki so dolžni preučiti okoliščine, zgodovino in oceniti pomen spomenika, ki ga viri natančno izpričujejo, se je v razpravo vključila generalna konservatorica ZVKDS Daniela Tomšič. Opredelila je kompetence konservatorjev, ki jih v konkretnem primeru določata zakon in stopnja varovanja spomenika. Vodnikov trg je zavarovan kot (arheološki) spomenik 2. stopnje, kar še vedno dopušča določene (komunalne) posege znotraj spomenika. Za spremembo stopnje varovanja je po besedah generalne konservatorke potreben predlog o spremembi, ki ga mora v nadaljevanju potrditi mestna občina. Tudi če ne spreminjamo stopnje varovanja, smo spet pri sporni opredelitvi, kaj je komunalni poseg. V Odloku o razglasitvi srednjeveškega mestnega jedra (1. člen, razvojne usmeritve) nedvoumno piše, da je tranzitni promet treba ukiniti ter umakniti obstoječa parkirišča in jih nadomestiti z izgradnjo garažnih hiš na obrobju varovanega območja. Ljubljanska tržnica pa ni na robu in še manj na obrobju varovanega območja, temveč v območju varovanja, še več, stoji v samem središču srednjeveškega jedra, prostorsko in simbolno.

Sklep:

Arheološka izkopavanja, predstavljeni zakonski in vsebinski argumenti na okrogli mizi kažejo, da gradnja garaže pod Vodnikovim trgom ni v skladu niti z načeli trajnostnega razvoja in sodobnega urbanizma niti z veljavno prostorsko zakonodajo. Zato še enkrat predlagamo, da pristojni ministrstvu na novo osvetljeno kulturno dediščino zavarujeta in omogočita spremembo projekta, tako da bo v skladu z načeli trajnostnega razvoja, varovanjem dediščine, željami prebivalstva in strokovnjakov različnih humanističnih, družboslovnih, tehničnih in okoljevarstvenih strok.

Na ljubljanski tržnici živita podeželje in mesto

Argumenti uglednih strokovnjakov iz SAZU govorijo proti zidavi garaže pod tržnico na Vodnikovem trgu

Zgraditi garaže pod znamenito tržnico na Vodnikovem trgu v Ljubljani? Ne pomeni to vzeti ji njeno »avro«, se pravi, njeno pristnost? Ljubljanci in mnogi obiskovalci iz tujine jo občudujejo, ko se vsak dan na novo vzpostavlja in ko s podeželja prihaja v središče mesta naprodaj živopisno bogastvo sadja, sočivja, različnih drugih vrst hrane, cvetje in drugo. Zaradi gradnje garaž bi se njen dnevni ritem najbrž nepopravljivo ustavil, po zgraditvi pa ne več zaživel. Ob tem je treba poudariti, da je tržnica na prostoru, ki je spomeniško zaščiten in bi ga bilo potrebno ohraniti, saj je del dragocene kulturne dediščine. Tehni strokovni argumenti govorijo proti projektu, ki ga načrtuje ljubljansko županstvo. Razprave o tem tečejo že nekaj časa, toda ljubljanska oblast pri svojih načrtih še vedno vztraja.

V uredništvu SČ smo se odločili povabiti nekaj naših uglednih strokovnjakov, da predstavijo argumente, ki osvetlujejo sporno zadevo. Predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, **akademik dr. Jože Trontelj**, je najprej odgovoril na vprašanje, zakaj se SAZU oglašava v razpravi o načrtovani gradnji podzemne garaže na Vodnikovem trgu. Dejal je:

Akademija je večkrat povprašana za mnenje o posegih v našo kulturno ali naravno dediščino. Med članstvom ima mednarodno uveljavljene izvedence za nekatera od zadevnih področij. Drugi pa so razgledani razumniki, znanstveniki in umetniki, mnogi z izbrušenimi merili za vrednote. Naloga akademijskega sveta za kulturo in identiteto prostora Slovenije je predvsem vrednostna, torej bolj kot strokovna, ocenjena ravnanja z narodovimi dragocenostmi.

Po svetu in pri nas naraščajo pritiski, da se pokrajinske, urbanistične, arhitekturne ali naselbinske zgodovinske vrednote umaknejo novim stavbam ali novim rabam prostora, ki ga zasedajo. Včasih se zdijo razlogi upravičeni, pridobljena korist ali nova vrednota utegne odtehtati izgubo stare. Najboljše je seveda, ko se nova doda k stari tako, da sestavljata novo celoto, v kateri pridobita obe. Za kaj takega morajo imeti načrtovalci veliko znanja, pa tudi spoštljiv odnos do stare vrednote in veliko čuta za estetiko. Pogosto pa se zgodi, da nova stvar, postavljena v prostor velike vrednosti, deluje kot vrinjen tujek, še posebej če brez kakšne večje občestnosti izkorenini in uniči staro in prizadene tudi okolico. Zato je prav, da se posegi v pomembne vrednote dobro pretehtajo že v fazi načrtovanja in da ima dovolj možnosti za soodločanje tudi javnost.

Akademijski svet je forume in javnost že januarja lani obvestil o svoji zaskrbljeno-

sti v zvezi z gradbenimi načrti na območju Vodnikovega trga. Ljubljanska tržnica je skupaj z okoliškimi stavbami zelo občutljiv urbanistični arhitekturni, etnološki in zgodovinski spomenik izjemne vrednosti. S svojo kulturno in estetsko podobo barvitih stojnic pod drevesi v edinstvenem ambientu središča starega mesta in s pestro množico obiskovalcev je ena glavnih turističnih privlačnosti Ljubljane, kakršnih v Evropi gotovo ni več veliko. Ljubljancanom pa je še posebej dragocena kot kraj za srečevanje in druženje. Ta njena vloga ne bi prenesla daljše prekinitve, kakršno bi zahtevali veliki gradbeni posegi. Nedavna poskusna izkopavanja so v tleh pod tržnico odkrila bogate arheološke ostanke. Ustrezno varovanje med kopanjem gradbene jame bi bilo zelo zahtevno, strokovni odkop bi gradnjo močno podaljšal. Če bi se odločili za predstavitev najpomembnejših arheoloških najdb *in situ*, torej tam, kjer so bile odkrite, pa bi se urejanju garaž morali celo odpovedati. Tržnica, s katere bi morali najprej izsekati park, bi se za dolgo spremenila v iznakaženo gradbišče. Končani projekt pa bi ji odvzel del starožitne identitete, ki jo danes posebej cenimo. Svět je ob sodelovanju predstavnikov vseh akademijskih razredov sprejel soglasno stališče, naj se v območje tržnice ne posega, ampak naj se njene bistvene kvalitete tako nad kot tudi pod zemljo še nadalje skrbno varujejo. – Zato SAZU gradnjo garaž pod ljubljansko tržnico s prepričanjem odsvetuje in priporoča razmislek o alternativnih rešitvah.

Nekaj drugih mnenj

Doc. dr. Barbara Murovec, predstojnica Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU: Vodnikov trg v Ljubljani je s svojo duhovno in (umetnostno)zgodovinsko dediščino – pod njim so ostaline nekdanjega frančiškanskega samostana s cerkvijo, križnim hodnikom in pokopališčem – in s svojo »zdajšnjostjo« izjemen prostor, zato so se za njegovo ohranitev zavzeli številni strokovnjaki. Tehni strokovnih argumentov v podporo projektu podzemne garaže preprosto ni, izvotlitev tržnega prostora je le ena županovih predvolilnih obljub. Več razlogov narekuje opustitev projekta. Najpomembnejši je, da bi poseg izbrisal del narodove kulturne dediščine. Poleg tega bi se povečalo že sedaj preveliko onesnaževanje zraka. Potrebne garaže bi lahko uredili v Grajskem griču; tu bi ne prizadele spomeniških vrednot, pa tudi okolje bi manj obremenile.

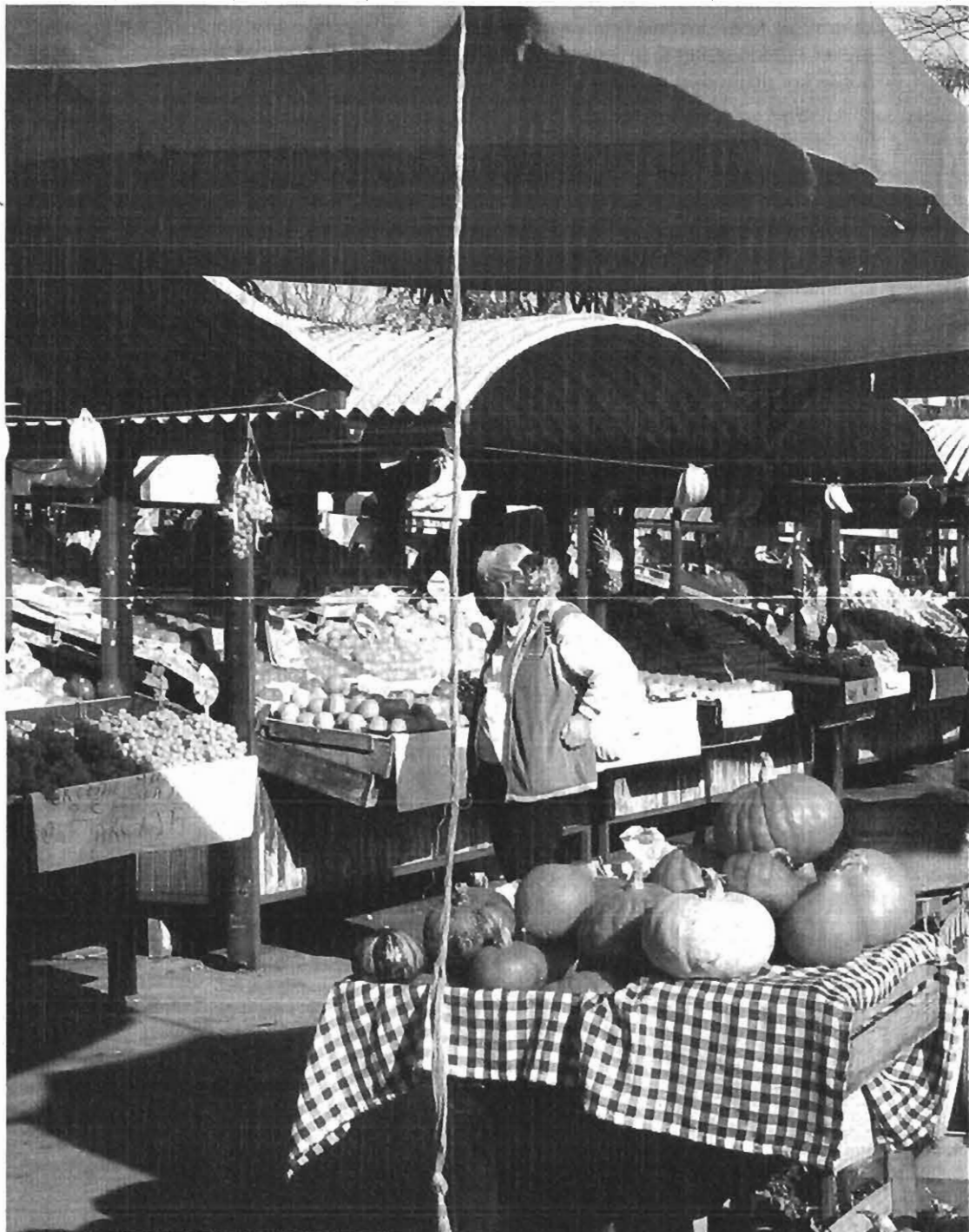
Neposredno odgovorni za sedanje stanje so vlada in več ministrstev, zlasti ministrstvo za kulturo, saj tiho pristajajo na me-

stno obvezno razlago akta o prostorskem načrtovanju, po kateri so tudi garaže, parkirišča in mostovi neobhodni komunalni posegi, s tem pa MOL v spomeniško zaščiteni Stari Ljubljani grobo krši zakone oziroma jih izigrava. Zdaj je še čas, da pristojni ustrezno ukrepajo, da se izognemo trajnemu poškodovanju narodovega patrimonija.

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU se zavzema z objavljanjem, javnim razlaganjem in predstavljanjem vedenja, strokovnih spoznanj in argumentov, zaradi katerih je našo umetnostno dediščino nujno tako ohranjati kot tudi razumeti, da postane del našega vsakdanjika. Med drugim smo skupaj s SAZU na Nacionalni svet za kulturo dali pobudo za prioritarno obravnavo ohranitve kulturne dediščine na Vodnikovem

trgu. Naslednji posvet bo 4. septembra (<http://uifs.zrc-sazu.si/>).

Dr. Ingrid Slavec Gradišnik, etnologinja, ZRC SAZU, Ljubljana: »Preselimo Ljubljano, na tej lokaciji pa zgradimo parkirišča!« – Etnološka spoznanja o ljubljanskem tržnem prostoru govorijo o njegovih bogatih vsebinah in kulturni kontinuiteti. Današnji odprt tržni prostor na Vodnikovem trgu je del nekdanjega širšega tržnega območja (Mestni, Pogačarjev, Krekov trg, nabrežje Ljubljanice), ki je Ljubljancane oskrboval z živili. V več kakor stoletju, ko se je širil in ožil, je bil stičišče mesta in podeželja, raznolikih gospodarskih dejavnosti in preživetvenih strategij, srečevališče družbenih skupin in življenjskih slogov. Do danes je ostal živahno in barvito prizorišče blagovnih in človeških menjav in vzajemnosti. Živi de-

loma po prevzetih, deloma po vzorcih, ki jih ustvarjajo sodobne potrebe Ljubljancev, ki pa se vtisnejo tudi v spomin obiskovalcev. Celotno območje tržnice je prostor kulture mesta par excellence! Morda celo bolj od katerega koli drugega dela starega mestnega jedra.

Ker mestna politika ignorira zakonitost (ustavno in zakonodajno), ravna kljub strokovni informiranosti proti kulturnim in socialnim vrednotam prostora in ljudi – ne katerih koli, ampak *svojih* meščanov, ker ne sprejema njihove pripravljenosti za pogajanje in soodločanje, zavrača kulturo dialoga in moč argumentov v prid argumentu moči, jo je treba, preprosto, ustaviti.

Janko Rožič, arhitekt in urbanist: Ljubljanska tržnica je primer vrhunske arhitekturne, arheološke in etnološke dediščine nacionalnega in svetovnega pomena. Plečnik je tu z dolgimi in visokimi stebrišči postavil eno najlepših interpretacij starogrške stoe v Evropi, Academia Operosorum je okoli stolnice in semenišča vzpostavila središče ljubljanskega baroka. Arheologi so izkopali temelje kloštrskih vrat, barbarkana, poleg fran-

čiškanske cerkve pa so odkrili tudi kostnico in grobnico rodbine Auersperg. O tej vrhunski najdbi je v majski številki 2010 pisal tudi *National Geographic*. Tržnica tudi izjemno dobro živi, nikjer drugje mesto in podeželje ne dihata v izmenjavi dobrin tako pristno kot v tem sosedstvu stol-

nice in samem središču prestolnice. Druga evropska mesta skušajo v skladu z načeli trajnostnega razvoja nekaj podobnega spet vzpostaviti, tukaj, kjer tržnica izvrstno deluje, pa je ogrožena. In kaj jo ogroža? Garažna hiša, ki bi uničila arheološko dediščino in v nasprotju s sodobnimi urbanističnimi smernicami v zgodovinsko središče pripeljala še več prometa, čeprav država že danes plačuje kazni zaradi prevelikega onesnaževanja s prašnimi delci (PM 10).

Dr. Jože Trontelj, predsednik SAZU: Akademski svet je forume in javnost že januarja lani obvestil o svoji zaskrbljenosti v zvezi z gradbenimi načrti na območju Vodnikovega trga. Ljubljanska tržnica je skupaj z okoliškimi stavbami zelo občutljiv urbanistični arhitekturni, etnološki in zgodovinski spomenik izjemne vrednosti.

Ministrstvo za kulturo je dolžno zavarovati tako pomembno kulturno dediščino. Poleg civilne iniciative to predlagata tudi SAZU in Nacionalni svet za kulturo.

Obstaja boljša prometna rešitev. Garažna hiša v grajskem hribu je dostopna neposredno z vpadnice in lahko napaja vse trge zgodovinskega središča, hkrati pa jih s prometom ne obremenjuje.

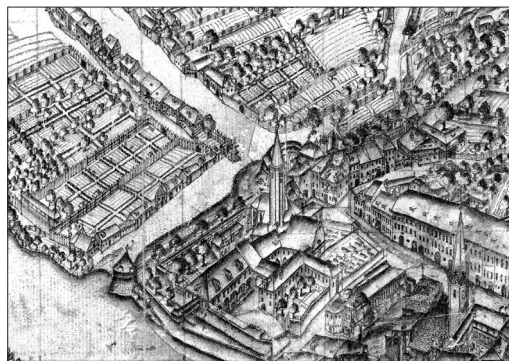
Spomeniška (ne)varnost

UMETNOSTNOZGODOVINSKI OBLASTNIKI IN NARODOVA DEDIŠČINA

BARBARA MUROVEC

Zakaj sploh še odpirati razpravo o zadevi, za katero oblastniki mislijo (ali vsaj tako delujejo, tudi če pri tem bolj malo mislijo), da je zgolj v njihovi domeni? Ker so med ključnimi akterji dogajanja položajni umetnostni zgodovinarji, bi se komu lahko zdelo, da smo v strokovnih rokah in varni pred uničenjem dediščine v imenu kapitala in (politične) moči. Žal se dogaja prav nasprotno.

Umetnostna zgodovina se kot stroka v primeru »reševanja« tržnice ni veliko izpostavljala; ker so odločilne poteze povlekli ali pa niso naredili ničesar – kar je v naši družbi večkrat še učinkovitejše – umetnostni zgodovinarji na pomembnih funkcijah, zlasti ministrica za kulturo Majda Širca in nekdanja državna sekretarka, zdaj direktorica ZVKDS dr. Jelka Pirkovič, pa tudi bivši direktor direktorata dr. Damjan Prelovšek, jih želimo s povzetkom znanstvenega prispevka spomniti na tiste vsebine prostora, ki so jih očitno med študijem prezrli, v lastnih zakonih pa jih ministrica in direktorica še danes ignorirata.¹ Čez leta, ko bi se želel in smel kdo lotiti revizije posegov in okoliščin, nam ne bi nič pomagalo, da je šlo pri gradnji garaže oziroma pri popolnem uničenju prostora v mestnem jedru za servilnost strukturam, ki so bile povsem ravnodušne, morda celo negativno nastrojene od vseh vrednot, ki nas kot narod in družbo vzpostavljajo in ohranjajo, saj takrat škode ne bi bilo več mogoče popraviti. Zato s predstavitvijo pomena arheološke, materialne in duhovne dediščine lokacije nekdanjega

Gradivo za veliko veduto Ljubljane, risba iz 1665–1666 (reprodukcija po: *Iconotheca Valvasoriana*, 17, Ljubljana 2008)

franciškanskega samostana, mestnega pokopališča, liceja kot osrednje izobraževalne institucije in današnje tržnice še enkrat apeliramo **proti izvotlitvi** ter za **ohranitev** prostora, ki v sebi nosi izjemen narodov zgodovinski in kulturni spomin, danes pa je kot živa dediščina organsko integriran v staro mestno jedro in njegovo življenje.

Edino, kar lahko v tem trenutku naredimo za Slovence (ki imamo ohranjanje dediščine zapisano v ustavi), če že ne za »večnost«, pa vsaj za »večnostno arhitekturo«, je, da ustavimo vsa dela in pustimo prostor ohranjen zanamcem, ki se bodo arheoloških raziskav znali lotiti s pieteto in z zavestjo o pomenu prostora, ohranitve dediščine ter njene prezentacije *in situ*. V času krize vseh vrednot moramo vsaj v imenu kulturne dediščine in identitete prostora delovati proti uničevanju in zadolževanju, energijo pa usmeriti v trajnostni razvoj, za katerega bi bilo nujno čim prej uporabiti tudi potencial slovenske naravne in kulturne dediščine.

¹ Marko LESAR, Nekdanji ljubljanski frančiškanski samostan, njegova arhitektura in oprema, *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinoga oznanjenja*, Ljubljana 2000, str. 149–200.

POMEN VODNIKOVEGA TRGA V LJUBLJANI (LJUBLJANSKA TRŽNICA)

MARKO LESAR

1. Prvi v Ljubljani

Nekdanji frančiškanski samostan je bil najstarejši samostan v Ljubljani. Tako kot drugod po Evropi so si frančiškani izbrali markantno lego na obrobju mesta. Prav njihova naselitev je zanesljivo znamenje, da je Ljubljana postala mesto. Po tradiciji so se naselili malo po smrti sv. Antona Padovanskega (umrl 1231), enega največjih duhov 13. stoletja v Evropi, listinsko pa je samostan kot prva med slovenskimi frančiškanskimi skupnostmi izpričan 1269.

2. Na zgodovinskih tleh

Frančiškani so zgradili eno najstarejših ljubljanskih cerkva, ob njej pa je bilo tudi najstarejše pokopališče v srednjeveški Ljubljani. To pomeni, da je areal na današnjem Vodnikovem trgu eno najpomembnejših arheoloških najdišč in prizorišč mestne zgodovine. V sami cerkvi, v križnem hodniku in na pokopališču so torej pokopani najstarejši Ljubljančani. Tu so mestni prebivalci pokopavali svoje rajne od srede 13. do poznega 18. stoletja, ko so zgradili novo pokopališče ob cerkvi sv. Krištofa za Bežigradom, katerega ostanek je kulturnozgodovinsko pomembno Navje.

3. Obzidje

Samostanski kompleks so poudarjala tudi mestna vrata, ki so ob njem vodila v mesto, tako imenovana Kloštrska ali Marijina vrata (po patrociniju frančiškanske cerkve), pozneje pa tudi velik okrogel stolp kot del mestnega obzidja iz leta 1519, t. i. velika bastija. Slednja se ob nameravani preureditvi trga večkrat poudarja, pozablja pa se, da so bile vse te obrambne naprave tu samo za varo-

vanje samostana s cerkvijo in pokopališčem, saj so se frančiškani ustopili na obrobje mest kot mestni stražarji in so bili v kulturni Evropi, kamor smo spadali Ljubljančani tudi po njihovi zaslugi, tudi nekakšni stražarji mestnega duhovnega življenja.

4. Cerkev

Mariji (Marijinemu vnebovzetju) posvečena cerkev starega frančiškanskega samostana je bila srednjeveška stavba, značilna prav za ta uboštveni red. Vsaj v 15. stoletju, če ne že prej, je obsegala t. i. gotski dolgi kor (prezbiterij) in ravnostropno ladjo. Tudi z arhitekturo frančiškanske cerkve (pri nas so bile take še na Ptujju, v Mariboru in Celju) se je Ljubljana uvrstila med značilna srednjeevropska srednjeveška mesta, skupaj z Gradcem, Dunajem, Prago in številnimi drugimi večjimi mesti.

5. Baročne predelave

V 17. stoletju so začeli cerkev in samostan prezidavati in dozidavati. Najprej so v začetku stoletja obokali cerkveno ladjo in podaljšali pevski kor, največji posegi pa sodijo v čas znamenitega provinciala Antonija Lazarija, ki je z gradnjo novega pravokotnega samostana povečal kompleks na celotno površino današnjega Vodnikovega trga. Stari srednjeveški samostan, ki mu je bila za osnovo stranica cerkvene ladje, so namreč povečali vsaj za dvakrat. Vzrok za širitev je bila potreba po novih prostorih, predvsem zaradi noviciata, ki se je po Lazarijevi zaslugi odslej vršil v ljubljanskem samostanu. Gradnjo so začeli 1672 in je trajala do 1688, ko so podrli stari križni hodnik in je bil novi samostan popolnoma dokončan. Do druge barokizacije

cerkve in samostana je prišlo v drugi četrtini 18. stoletja, ko je samostan vodil p. Žiga Škerpin: samostan je za nadstropje povišal ter dal (zunaj in znotraj, tudi z novo oltarno opremo) barokizirati cerkev, tako da je ostal dolgi prezbiterij edini gotski spomin.

6. Podoba samostana

Obzidje ter tloris samostana in cerkve je mogoče označiti po ohranjenih načrtih iz 18. stoletja, ki jih je arhitektu Jožefu Schemerlu uspelo posneti malo pred porušenjem. Označujejo nam dvojno zidovje na mestu Mahrove hiše, okrogli stolp ob Ljubljani in del Kloštrskih vrat, posebno pa je važen tloris porušene samostanske cerkve in z arkadnimi hodniki obdanega dvorišča pred njo. Načrt pritličja je od vseh najpopolnejši in, kot kaže, najnatančnejši, zato je tudi najbolj uporaben. V celoti potrjuje ohranjeno slikovno gradivo (stare upodobitve samostana), celo s pomembnimi detajli, ki si jih tako še jasneje predstavljamo. Cerkev je obsegala pravokotno, ne predolgo ladjo in dolg gotski prezbiterij s tremi obočnimi polami, sklenjen s tremi stranicami osmerokotnika, ki pa ni bil dosti ožji od ladje, saj skupaj z gotskimi oporniki, ki imajo vrisan celo talni zidec, njeno širino celo presega. Tloris ima vrisane podrobnosti, kakršni so npr. štirje stebri, podpirajoči šele v 17. stoletju zgrajeni pevski kor. Kapela sv. Antona (dozidana 1655), ki je na neki sliki videti prizidana ladji cerkve, se izkaže kot prizidek prezbiterija, vstavljen med njegova prva opornika. Čeprav je tloris posnel že baročno stanje, se zdi, da je samostan ohranil nekatere srednjeveške dele (zlasti severovzhodni trakt). Cerkev, ki je bila 10

m široka in okoli 38 do 40 m dolga, je zavzemala velik del današnje ceste, saj je bilo med cerkvijo, mestnimi vrati in hišami prav ozko grlo, ki se je razširilo v malo večji trg oziroma cesto šele ob poružitvi cerkve.

7. Prostor spomina

V cerkvi in pozneje tudi zunaj nje so se dali pokopati najpomembnejši člani ljubljanskih plemiških in meščanskih družin – tudi zaradi tega je areal vreden pietetne in skrbne preiskave. V samostanski kroniki, ki jo je spisal p. Maver Fajdiga leta 1777, so ohranjeni celo nagrobni napisi in opisi grobov, ki so bili v začetku v cerkvi, pozneje pa tudi v križnem hodniku ob njej in na pokopališču pred njo. Tu so bili pokopani različni imenitniki, deželni glavarji (mdr. člani rodbine Auersperg, najpomembnejše srednjeveške družine na Kranjskem, npr. nagrobnik Viljema Auersperga in njegove žene iz rdečega marmorja iz leta 1490), v 16. stoletju tudi podporniki naših protestantov, npr. Vid Khisl iz Fužin, ki je imel v cerkvi imeniten nagrobnik s protestantsko ikonografijo, in mnogi drugi.

8. Po odhodu frančiškanov

Leta 1784 so frančiškane po brezvestnem odloku Jožefa II. preselili k nekdanjim avguštincem, v današnji frančiškanski samostan, dve leti pozneje so zaradi utilitarnih razlogov (da bi razširili cesto) porušili cerkev, samostan pa preuredili v licej, ki je ostal tu do znamenitega velikonočnega potresa v Ljubljani 1895, ko so ga odstranili. Ganglov spomenik Vodniku, ki je stal pred licejem, tako danes »kaže branjevcam hrbet«.

Strokovni posveti

DEDIŠČINA ZA ŽIVLJENJE

OHRANJANJE ZA RAZISKOVANJE – RAZISKOVANJE ZA OHRANJANJE

4. posvet slovenskih umetnostnih zgodovinarjev
Ljubljana, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
13.-15. maj 2010

Od 13. do 15. maja 2010 je v Prešernovi dvorani SAZU potekal 4. bienalni posvet slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, ki ga je, tako kot vse prejšnje, organiziral Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU. Tema letošnjega posveta je bila varstvo kulturne dediščine in pomen raziskovanja za njeno ohranjanje. Na aktualnost obravnavane problematike kaže veliko število prijav za aktivno udeležbo in vse tri dni polna dvorana. Referati so bili vselej pospremljeni z živahno diskusijo, ki so jo morali moderatorji zaradi časovnih omejitev prekinjati, kar je za slovenske razmere prej izjema kot pravilo, novost posveta pa sta bili tudi dve okrogli mizi o perečih vprašanjih zaščite kulturne dediščine.

Akademik Marko Mušič, podpredsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter predsednik njenega Sveta za kulturo in identiteto prostora, je v uvodnem nagovoru citiral Le Corbusierovo misel *intuicija deluje v nenadnih prebliskih* in nadaljeval, da je za prebliske potrebna neznanska energija. Ta je v ustvarjalnosti vseh vrst zgoščena v kulturah preteklosti, v dediščini, iz katere se rojevajo novi ustvarjalni prebliski. V nadaljevanju je izpostavil pojem identitete in poudaril, da je potrebno nacionalne identitete ne le ohranjati, temveč tudi krepiti in uveljaviti, saj se te lahko zoperstavijo samopotrjevanju civilizacije z argumentom moči. Na koncu se je kritično opredelil do današnjega časa, ko namesto ohranjanja dan za dnem z našim pooblastilom podpisujejo smrtne obsodbe za najrazličnejšo kulturno dediščino.

Organizatorica posveta Barbara Murovec je v *Sodelovanju na pot* orisala pomemben napredek, ki ga je slovenska umetnostnozgodovinska stroka dosegla v kratkem obdobju od prvega posveta v letu 2004, ki je potekal pod naslovom *Naloge in izzivi umetnostne zgodovine v 21. stoletju*. Med drugim so se zgodili temeljni premiki v sistematičnem delu na nacionalnih nalogah, v raziskovanju so se uveljavili novi metodološki pristopi, ves čas se pogloblja medinstitucionalno sodelovanje s tujino, z vidika tokratnega posveta pa je še posebej pomembno, da se intenzivira interdisciplinarno delo in povezovanje; tudi 4. posvet je nastal v tesnem sodelovanju z Restavratorskim centrom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije, še posebej z Barbko Gosar Hirci. Eno od temeljnih poslanstev umetnostne zgodovine in vseh drugih disciplin, ki se ukvarjajo z raziskovanjem in ohranjanjem umetnostne dediščine, je v trenutnih razmerah, v takšni krizi vrednot, ki smo ji priča zdaj, ko si kapital in politika lastita vsa področja našega naravnega in kulturnega prostora, da z vso svojo človeško in strokovno kompetentnostjo našo dediščino zavaruje.

Sledili so referati na temo arhitekturne dediščine. Damjan Prelovšek se je v svojem prispevku (*Varovanje arhitekturne dediščine – teorija in praksa*) oprl na izkušnje, ki jih je pridobil kot generalni direktor Direktorata za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo. Kot že večkrat ob podobnih priložnostih je kot glavne probleme slovenskega spomeniškega varstva navedel pomanjkanje avtoritete, nenehno spreminjanje zakonodaje

(sedanji zakon naj bi bil od vseh najslabši) in nepopolnost registra nepremične kulturne dediščine. Predavatelj je predlagal reformo spomeniškega varstva in šolanje zaposlenih, kot zgled pa je navedel konservatorsko službo na Hrvaškem.

O različnih načinih vrednotenja arhitekturne dediščine je spregovoril Peter Fister (*Nove metode raziskovanja in vrednotenja za nove načrte ohranjanja arhitekturne dediščine*). Predstavil je različne evropske sisteme vrednotenja kulturne dediščine od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje, nato pa primerjal merila za vrednotenje, ki so jih uporabljali slovenski strokovnjaki v drugi polovici 20. stoletja, in predstavil predloge za nov način dokumentacije arhitekturne dediščine, ki naj bi vključeval tudi določeno stopnjo vrednotenja dediščine, v čemer vidi izhodišče za prihodnost.

Živa Deu (*Vekov tek in varstvo nepremične kulturne dediščine*) je uvodoma poudarila, da je bil odnos do podedovane nepremične kulturne dediščine skozi zgodovino večinoma barbarski. Predstavila je še danes aktualni »memorandum« o Hribarjevi hiši v Ljubljani iz leta 1961, v katerem so se pisci zavzeli za odgovornejše sprejemanje načrtov za posege v mestne ambiente in učinkovitejše varovanje kakovostne arhitekture vseh obdobj.

O procesih urbanizacije in suburbanizacije, ki usodno posegata v identiteto prostora je spregovorila Tina Potočnik (*(Sub)urbanizacija in identiteta prostora*). Posledice suburbanizacije – (ne)načrtna ekspanzija mestnih funkcij v predmestja in nekdanja ruralna območja – avtorica vidi zlasti v pojavu razpršene stanovanjske gradnje, razvoju poslovno-trgovskih središč, številnih novogradnjah, arhitekturnem univerzalizmu ipd., torej gradnjah oziroma »načrtovanju«, ki pogosto nastajajo brez upoštevanja specifičnosti konkretnega prostora. Slednje vodi do degradacije naselbinske dediščine, izgube prepoznavnih oblik bivanja in posledično izgube identitete prostora.

Pomen prostora je izpostavil tudi Janko Rožič (*Življenje dediščine*), saj arhitektura, še posebej »zvezdniška«, ne more sama popraviti urbanističnih napak. Zato je urbanistično, prostorsko merilo tisti bistveni del

dobre arhitekture, ki ji daje celovitost. Na množici primerov je pokazal povezanost arhitekture in prostora (tako narave kot okoliških objektov) pri starejših arhitekturnih in urbanističnih spomenikih (npr. umestitev Robbovega vodnjaka, Tromostovja, Trga republike) in neupoštevanje prostorskih zakonitosti pri rešitvah zadnjih let (Dolgi most, načrti za novi Kolizej, ljubljansko tržnico, blok Gradaška idr.), posebej pa je izpostavil pomen poglobitve železniške proge in ureditve največjega sklenjenega območja okoli glavne postaje, kar ni pomembno le z estetskega in funkcionalnega vidika, temveč bi s tem Ljubljana pridobila tudi okoli 470.000 m² prostih urbanih površin (v primeru sedanjih rešitev, ki poglobitve ne predvidevajo, le 70.000 m²). Največji problem je hkrati ključni razvojni izziv. Zgradili bi lahko sodobno upravno in prometno središče glavnega mesta države in z novim razvojnim ciklusom v mestu in državi rešili tudi gospodarsko krizo. Hkrati pa bi z odpiranjem novih možnosti in celovito prenovo preprečili uničevanje arhitekturne dediščine v zgodovinskem jedru (Šumi, Kolizej, Tobačna tovarna, Ilirija idr.). Z garažo pod grajskim gričem bi na podoben način lahko rešili tudi Plečnikovo tržnico.

Vrhunec prvega dne je predstavljala okrogla miza *Vodnikov trg – ohranitev dediščine in situ*, aktualna tema, ki je bila že pred tem nekajkrat izpostavljena v referatih in diskusiji. Uvodoma so o problematiki spregovorili arheolog Bojan Djurić, zgodovinarja Jože Škofljanec in Miha Preinfalk, umetnostni zgodovinar Marko Lesar in arhitekt Fedja Košir. Predstavili so zgodovino, urbanistično, kulturno in umetnostno vrednost Vodnikovega trga, zlasti podrtega frančiškanskega samostana, pomen rodbine Auersperg, katerih grobnica je bila nedavno odkrita, starejše načrte za preureditve trga in seveda sedanji projekt, do katerega so bili argumentirano kritični. Kot je znano, želi Mestna občina Ljubljana pod Vodnikovim trgom zgraditi garažno hišo, čemur nasprotujeta tako strokovna kot laična javnost (povezali so se v civilno iniciativo Tržnice ne damo), saj se pod trgom skriva neprecenljiva kulturna dediščina, vse od srednjeveških obdobj dalje (ostanki nekda-

njega frančiškanskega samostana in cerkve ter prvega pokopališča znotraj mestnega obzidja). T. i. začasna preselitev tržnice bi pospešila izumiranje mestnega središča. Med komunalnimi deli in z njimi povezanimi (na hitro opravljenimi!) arheološkimi izkopavanji, ki večinoma potekajo stran od oči javnosti, je bila nedavno odkrita grobnica rodbine Auersperg, s čimer je bila še bolj poudarjena pomembnost prostora.¹ V razpravi je bilo omenjeno, da so arheološke raziskave same po sebi sicer dobrodošle oziroma pri novogradnji celo zakonsko predpisane, a je k njim treba pristopati s pieteto; v danem primeru gradnja garaže nikakor ne sme biti izhodišče za izkopavanje, zlasti zato ne, ker investitor nikakor ne bi dal na razpolago dovolj časa za kvalitetno arheološko strokovno delo. Prisotni so se strinjali, da je treba projekt garažne hiše nemudoma ustaviti, potem pa razmisliti o nadaljnjih rešitvah. Nihče od prisotnih namreč ne nasprotuje ureditvi mirujočega prometa v starem mestnem jedru, vendar ne na predvideni lokaciji, saj se odlična alternativna možnost celo večjih kapacitet ponuja le dobrih 60 metrov stran, namreč pod grajskim hribom. To bi bilo nenazadnje tudi ekološko sprejemljivejše, saj ne bi pritegovalo še

več prometa v staro mesto jedro. Poleg vseh etnoloških, socioloških, zgodovinskih, umetnostnozgodovinskih in splošnokulturnih vidikov, ki govorijo v prid ohranitvi tržnice takšne, kot je, in proti izgradnji garažne hiše, gre tudi za problem zraka v Ljubljani, kakor je bilo poudarjeno v diskusiji, saj je že zdaj onesnažen visoko prek dopustne meje, kar škodljivo vpliva na zdravje prebivalcev, zlasti otrok, o čemer pa verodostojni podatki ne pridejo v javnost. V razpravi je bila kot primer dobre prakse izpostavljena primerjava s Stockholmom, kjer so pred desetletji zaradi nepričakovanih arheoloških najdb načrtovano gradnjo podzemne garaže opustili in namesto nje *in situ* uredili muzej srednjeveškega Stockholma.

V nadaljevanju so se referenti osredotočili na področja zbiranja podatkov, dokumentacije in digitalizacije kulturnih vsebin. Barbara Vodopivec (*Perspektive digitalizacije kulturne dediščine kot podlage za raziskovanje in ohranjanje dediščine v evropskem in slovenskem prostoru*) je spregovorila o vzpostavitvi digitalnih baz, procesih digitalizacije analognih zbirk, zagotavljanju hrambe in dostopnosti, uporabnosti baz podatkov in njihovem financiranju. Predstavila je politiko vzpostavitve digitalnih baz, ki na nivoju Evropske unije poteka že vsaj 15 let, sistematično pa od leta 2000, ko je bila sprejeta krovna strategija razvoja informacijske družbe i2010.

¹ Več o problematiki Vodnikovega trga gl. v prispevkih Barbare Murovec in Marka Lesarja v *Umetnostni kroniki*, 26, 2010, str. 16–18.

Digitalizacija je sprva zajemala predvsem knjižnice, od leta 2006 pa so aktivneje vključeni tudi muzeji, arhivi in avdiovizualna kultura. Proces digitalizacije v Sloveniji poteka na podlagi strategije si2010, sprejete leta 2007, kot primere baz pa je avtorica omenila Europeano, register nepremične kulturne dediščine, dLib, DEDI idr. Zlasti je izpostavila potrebo po povezovanju in nadgradnji obstoječih baz, po izoblikovanju politike dostopnosti vsebin in problem financiranja ter varovanja podatkov. Poudarila je tudi osnovne pogoje, ki jih mora izpolnjevati digitalna baza, če naj bo referenčna za strokovno in raziskovalno delo. Razprava, ki je med drugim izpostavila problematiko avtorskih pravic v digitalnem okolju in povezovanja med strokami, je z odpiranjem številnih vprašanj pokazala nujnost nadaljnje razprave, posvečene le digitalizaciji, digitalni hrambi in spletni dostopnosti kulturnih vsebin.

Tine Benedik (*Dileme pri pridobivanju arhivskih podatkov in dokumentiranju konservatorsko-restavratorskih posegov*) je izpostavil dve dilemi fotografske dokumentacije restavratorskih posegov: kako ohraniti enake kriterije pri dokumentiranju različnih posegov in koliko časa vztrajati pri zbiranju podatkov. Predstavil je posebnosti konservatorske in restavratorske fotografije ter poudaril, da pogreša sodelovanje med različnimi strokovnimi institucijami. Potreba po dialogu je bila ponovljena tudi v razpravi, hkrati pa je bila izražena želja po standardizaciji fotografij, po normativih, ki bi jih uporabljale različne ustanove (npr. uskladitev formata ipd.).

Pomenu poznavanja dosedanjih raziskav in kvalitetne dokumentacije ter seveda upoštevanju le-tega pri prenovah je bil posvečen referat Mojce Jenko (*Raziskovanje, dokumentacija, predstavljanje, varovanje in ohranjanje na primeru Valterskega vrha*). Natančno sta bila predstavljena historiat raziskav in (fotografska) dokumentacija freske sv. Krištofa na zunanjsčini cerkve sv. Filipa in Jakoba na Valterskem vrhu v Poljanski dolini, delu Jerneja iz Loke, ki se v arhivskih virih omenja le v zvezi s to lokacijo. Kljub obsežni dokumentaciji in celo izdelani kopiji freske, ki bi omogočila kvalitetno

restavriranje, je poslikavo, sicer precej poškodovano zaradi vremenskih razmer, leta 2004 preslikal Nikolaj Mašukov, ki se je pri tem le v nekaj potezah naslonil na staro fresko. Ključni razlog za rezultat »restavriranja« je bil v pomanjkanju strokovnosti odgovornega konservatorja, ki ni pripravil dokumentacije o spomeniku. Prav posegi slikarja Mašukova, ki je s svojimi slikarijami podpovprečne kvalitete uničil že marsikatero gorenjsko cerkev, so sprožili burno diskusijo, pri čemer pa so razpravljavci težave ob dejstvu, da se Mašukov nima za restavratorja, temveč za slikarja, videli predvsem v odsotnosti in nemoči spomeniškovarstvene inšpekcije ter pomanjkanju umetnostne izobrazbe posameznih naročnikov.

Neža Mateja Sitar (*Problematika raziskave historiat posegov na spomeniku*) je na primeru treh ljubljanskih spomenikov (stolnica, Robbov vodnjak, frančiškanska cerkev) osvetlila pomen preučevanja starejših konservatorskih in restavratorskih posegov, saj s to preliminarno raziskavo pridobimo pomembne podatke za razumevanje spomenika in za strokovno ter pravilno izvedene konservatorsko-restavratorske posege. Sitarjeva je izpostavila probleme dokumentacije, ki se nahaja v zasebni lasti, digitalizacije omenjenega gradiva in izobrazbe mladih kadrov, hkrati pa je poudarila nujnost priprave zgodovine spomeniškovarstvene službe na Slovenskem.

O vlogi konservatorja pri prenovi je referat pripravila Mojca Marjana Kovač (*Pomen in vloga raziskovanja konservatorja*), zaradi njene odsotnosti pa ga je prebrala Helena Seražin. Kovačeva je poudarila, da po novem Zakonu o varstvu kulturne dediščine konservator izvaja le še nadzor nad prenovami in ne opravlja več raziskovalnega dela, prav tako ne koordinira več različnih, pri prenovi sodelujočih strokovnjakov. S tem so bili konservatorji degradirani v uradnike, vodenje strokovnega dela pa je bilo preneseno na izvajalce del, med katerimi ni umetnostnih zgodovinarjev ali etnologov. Po mnenju Kovačeve je to posebnost Slovenije, saj povsod drugod še vedno temeljijo na tradicionalnem pojmovanju konservatorjeve vloge oziroma ohranjajo vsebinske standarde.

Pomembna pridobitev novega Zakona o varstvu kulturne dediščine je obvezna izdelava konservatorskega načrta pri vseh posegih. Mateja Kavčič, Matej Zupančič in Boris Deanovič, ki so sodelovali pri izdelavi pravilnika o konservatorskih načrtih, so v svojem referatu (*Konservatorski načrt*) predstavili vsebino in obliko konservatorskega načrta, k uvedbi katerega so prispevali trije ključni elementi oziroma potrebe: po pomenjenju dokumentacije, po interdisciplinarnosti in po preprečitvi poseganja v spomenik brez predhodnih raziskav. Prisotni so v razpravi izrazili zadovoljstvo nad uvedbo konservatorskih načrtov, izpostavili pa so pomanjkanje strateških ciljev za pridobivanje financ, problem dostopnosti načrtov in vprašanje, kako doseči njihovo upoštevanje pri sami izvedbi. Kot rešitev slednjega je Peter Fister predlagal vključenost avtorjev posameznega načrta tudi v nadaljnje posege na dediščini.

Sklop referatov prvega dne je zaključil Martin Kavčič (*Problematika prenove bogoslužnih stavb*), ki se je dotaknil občutljive teme prenove cerkva. Po njegovem mnenju je potrebno upoštevati tri dejavnike: teološko-liturgičnega, spomeniškovarstvenega in arhitekturno-izvedbenega. Le ravnovesje med njimi lahko pripelje do uspešne prenove. Kot primer dobre prakse je izpostavil pokoncilsko prenovo prezbiterija v župnijski cerkvi sv. Martina na Bledu, delo Jožeta Marinka, pri čemer pa žal ni znal razložiti, zakaj to prenovo uvršča med uspešno izvedene, niti ni pojasnil, kaj je za njega slaba praksa.

Konservatorskemu načrtu je bil posvečen tudi referat Mitje Guština in Neže Čebtron Lipovec (*Konservatorski načrt – priložnost za zgodovino in dodano vrednost*), s katerim se je začel drugi dan posveta. Avtorja vidita priložnost za zgodovino in dodano vrednost v analitičnem delu načrta, za dodano vrednost pa v izvedbenem delu konservatorskega načrta. Referenta sta predstavila nekaj konservatorskih posegov zadnjih let na Obali. Vendar bi težko rekli, da je pri njih že šlo za vsebinsko poglobljene analize arhitekturnih spomenikov, zaradi katerih bi lahko prišli do kvalitetne, kulturnozgodovinske in prostorsko upravičene prenove.

Marjeta Ciglencečki (*Varovanje spomenikov NOB: primer Lackovega spomenika na Ptujju in Kocmutovega obeliska v Mostju*) je spomnila na nekdanj favoriziran, zdaj pa nepopularen segment naše kulturne dediščine – spomenike NOB, o varovanju katerih danes nimamo izoblikovanih stališč. Predstavila je dva primera. Prvi je Lackov spomenik na Ptujju (delo kiparja Jakoba Savinška in arhitekta Branka Kocmuta), ki je bil izključno iz ideoloških razlogov predstavljen, čeprav je bila njegova likovna vrednost priznana že vse od postavitve. Drugačnja usoda je doletela obelisk v Mostju (prav tako delo arhitekta Kocmuta), katerega likovna vrednost nikoli ni bila prepoznana in se ga je zanemarjalo že od konca sedemdesetih let dalje. Oboje je primer slabše prakse, kot primere dobre prakse pa je avtorica navedla spomenik Rdeči armadi v Murski Soboti. Ciglencečkijeva se je zavzela za upoštevanje etične in umetnostne vrednosti spomenikov NOB, ki morajo imeti prednost pred ideologijo.

Konserviranju in restavriranju kamnite kulturne dediščine je bil namenjen referat Jožefa Drešarja (*Fizično poseganje v spomenik: velik privilegij, še večja odgovornost*). Avtor je navedel, da se v spomenik lahko posega zaradi estetskih razlogov, zaradi funkcionalnosti ali zaradi ogroženosti. Pri poseganju v spomenik bi morala veljati načela reverzibilnosti, prepoznavnosti, interdisciplinarnosti, minimalnosti posega in kompatibilnosti, pri čemer lahko vedno zadostimo vsaj pogoju interdisciplinarnosti. V nadaljevanju so bile predstavljene in z vidika omenjenih načel analizirane prenove velikega oltarja v uršulinski cerkvi v Ljubljani, stopnišča na blejskem otoku in Robbovega vodnjaka. V diskusiji se je med drugim razvila razprava o razpisih ali pravilnikih, ki jih pripravijo pristojna ministrstva in so v škodo varovanju dediščine, in pa o tem, kaj pomeni prepričati javnost v upravičenost posegov. Medijsko podprte politično-kapitalske odločitve, ki so v škodo kulturni dediščini, postavljajo stroko pred posebno odgovorne in zahtevne naloge.

Blaž Šeme (*Pomen načrtnega spremljanja stanja dediščine za raziskovanje in ohranjanje*) je spregovoril o načrtnem spremljanju stanja

dediščine, kar avtor razume kot sistematično in interdisciplinarno zbiranje in vodenje podatkov o posameznih enotah kulturne dediščine ter njihovo analiziranje. Z vzpostavitvijo ustreznega sistema spremljanja stanja bi izboljšali, razširili in olajšali raziskovanje in ohranjanje dediščine, še posebej z vidika interdisciplinarnosti. V referatu je natančno predstavil projekt evidentiranja stanja srednjeveških stenskih poslikav na zunanjščinah v Sloveniji. V razpravi, ki je sledila referatu, je zlasti odmevala pobuda, da bi vse podatke o aktualnih prenovah in posegih zbirali na eni spletni strani, s čimer bi bili vsi zainteresirani obveščeni o tekoči problematiki.

Lucija Stepančič (*Vloga preventive pri varovanju dediščine*) je večji del svojega referata namenila prikazu neprimerne hrambe slik na platnu in posledic, ki izhajajo iz tega. Zaradi neustreznega hranjenja obstaja nevarnost, da se bo škoda delala tudi na restavriranih slikah. Kot rešitev je Stepančičeva predlagala uvedbo mikroklimatske vitrine, ki pa je pri nas še redka, ali nadomestitev restavrirane slike z digitalno kopijo, medtem ko bi originale shranili v galerijah.

Tamara Trček Pečak (*So raziskave dediščini vedno v korist?*) je spregovorila o pomenu naravoslovnih, umetnostnozgodovinskih in konservatorsko-restavratorskih raziskav likovne dediščine, katerih končni cilj bi po njenem mnenju morala biti pomoč pri reševanju in ohranjanju dediščine. Razloge za neizpolnitev ciljev avtorica vidi v krčenju finančnih sredstev (vzrok temu je nerazumevanje oziroma neupoštevanje pomembnosti raziskav) in določanju prekratkih rokov za izvedbo. Kot primer dobre prakse je navedla projekt *Almanach in slikarstvo 17. stoletja na Kranjskem*, pri katerem so bile opravljene najrazličnejše raziskave (čeprav zaradi pomanjkanja financ ne do konca), kot primer slabe prakse pa zadnjo razstavo impresionistov v Narodni galeriji.

V referatih, ki so sledili, je bilo predstavljenih nekaj primerov prenov v zadnjem času. Ana Lavrič in Blaž Resman (*Stvari gredo (včasih tudi) narobe. Prenove baročnih oltarjev skozi oči umetnostnega zgodovinarja*) sta spregovorila o problemu neustreznih prenov baročnih oltarjev, pri čemer ključni problem predstavlja neozaveščenost

naročnikov, ki namesto akademsko izobraženih restavratorjev raje najemajo cenejše »restavratorje«, ki nimajo niti restavratorskega niti umetnostnozgodovinskega znanja. Najpogostejše napake so neprimerne polihromacije (zlasti pozlate), še hujsi posegi v obliko in kompozicijo oltarjev, samovoljno premeščanje kipov po oltarju ali med oltarji, rekonstrukcije na podlagi ene same fotografije, referenta pa sta omenila tudi premeščanje, odstranjevanje in »obglavljanje« baročnih oltarjev zaradi novoodkritih gotskih ostankov fresk. Številni katastrofalni primeri, ki sta jih pokazala, bi nujno zahtevali ukrepanje ustreznih služb, da bi preprečili nadaljnje uničevanje spomenikov. Zdi pa se, da se za nastalo stanje nihče ne čuti odgovornega.

Andreja Kos in Špela Govže sta predstavili prenovu kapele dvorca Goričane (*Prepletanje strok pri obnovi kapele gradu Goričane*), ki je potekala v letih 2007–2009. Sprva sta bila natančno predstavljena zgodovina in stavbni razvoj dvorca, nato pa je sledila analiza konservatorsko-restavratorskih del, med drugim posegov na štukmarmorju ter slikah na platnu in rekonstrukcije manjkajočih delov kipov atlantov s pomočjo tridimenzionalne laserske tehnologije.

O prenovi notranjščine ladje novomeške stolnice, ki je potekala v letih 2007–2008, je spregovorila Marinka Dražumerič (*Cerkev sv. Nikolaja v Novem mestu – rezultati konservatorskih posegov v ladji*). Dela so pomembno doprinesla k nekaterim novim spoznanjem, med drugim sta bili odkriti dve grobnici pod tlakom ladje in stenska poslikava v eni od kapel. Posebej zahtevno nalogo pa je predstavljala prenova orgelske omare. Naročnik je dosedanje orgle zaradi dotrajanosti želel nadomestiti z novimi, vendar je spomeniškovarstvena služba zahtevala ohranitev stare orgelske omare. Pri odstranitvi barve z začetka 20. stoletja so bili odkriti prvotni barvni nanosi, nadaljnje raziskave pa so potrdile tezo, da gre za baročne orgle, edino ohranjeno delo mojstra Križmana.

Tudi prenova mariborskega minoritskega samostana za potrebe lutkovnega gledališča, ki se je začela leta 2007 in še poteka, je prinesla številne nove najdbe. Branko Vnuk (*Maribor – Minoritski samostan*) je predstavil

odkritja arheoloških raziskav, ki bodo objavljena v posebni publikaciji, in težave, ki so pri delu spremljale arheologe.

Problematika restavratorskih posegov je bila osrednja tema popoldanskega dela posveta. Na začetku je Barbka Gosar Hirci (*Kaj pomeni biti restavrator danes?*) predstavila restavratorjeve naloge, pravice in dolžnosti. Hircijeva je opozorila na razkorak med idealizirano predstavo o poklicu restavratorja in dejanskim stanjem. Birokracija je zanj eden izmed zaviralcev razvoja pri razvijanju kvalitetnega in strokovno podkovanega restavratorja, saj je organizacija in vodenje projektov zahtevno delo, ki vključuje koordiniranje različnih področij od ekonomije in naravoslovja do umetnostne zgodovine in pedagoškega dela z mladimi restavratorji.

Lucija Močnik Ramovš (*Metodološki izzivi pri konserviranju slik, ohranjanje informacij*) je izpostavila določene metodološke pristope na osnovi upoštevanja umetnostnozgodovinskih in naravoslovnih podatkov. Opozorila je na problematiko ohranjanja in brisanja informacij na umetnini. Pri ohranjanju bi se morali držati etičnih načel stroke, kar pomeni, da bi bilo treba upoštevati minimalnost posega na umetnini, zmožnost ponovnega poseganja v umetnino in njeno ponovno materialno prepoznavnost. Predstavila je še nekaj drugih strokovnih dilem, ki se pojavijo pri odstranjevanju zaščitnih premazov.

Na problem shranjevanja fresk, ki so bile iz različnih razlogov snete s posameznih lokacij, je opozorila Jelka Kuret (*Problematika snetih fresk: financiranje, lastništvo*). Ker nekaterih niso popisali niti takoj po snetju niti jih niso pozneje, se težave danes pojavljajo zlasti pri identifikaciji nekaterih fragmentov. Pomanjkanje podatkov, dodatne poškodbe med transportom, nenadzorovan pregled fragmentov ali nezanimanje lastnikov so vzroki za današnje stanje skoraj dvestotih fragmentov, ki jih hranijo v depozu Restavratorskega centra ZVKDS. Za artefakte primanjkuje prostora, zato bi morali vse fragmente konservirati in restavrirati ter jih vrniti na prvotno lokacijo, ki pa je v veliki primerih neznan.

Martina Lesar Kikelj se je v svojem prispevku (*Vpliv izbire članov strokovne komisije na potek konservatorsko-restavratorskega pose-*

ga) vprašala, kako bi lahko pripomogli k lažji in pravilni izbiri članov komisije, ki bi predvsem mlajšim restavratorjem svetovali pri njihovem delu. Pri tem je predstavila nekaj izhodišč: pravilno in enakovredno pokrivanje vseh področij znotraj strokovne komisije, pomen interdisciplinarnega raziskovanja, komunikacija med restavratorjem, odgovornim konservatorjem in člani komisije, transparentnost informacij o odločitvah in smernicah, podanih s strani strokovne komisije, potreba po pripravi seznama usposobljenih strokovnjakov za različna področja in pravilno predvidevanje poteka del znotraj premišljeno zastavljenega programa konservatorsko-restavratorskih del. Pravilna izbira članov strokovne komisije bi lahko omogočila najboljši možni način in rezultat posega v kulturno dediščino.

Nekaj primerov iz vsakdanje prakse je pokazal Rado Zoubek (*Čez Kalvarijo v Preserje, do Brežic in nazaj ali kaj še ostane restavratorju?*). Omenil je probleme, s katerimi se srečujejo restavratorji, ki delajo na področju stenskega slikarstva. Pri svojem delu so vedno razpeti med željami in zahtevami naročnikov, na drugi strani pa njihovo delo spremlja in ocenjuje strokovna javnost, ki od restavratorja pričakuje, če že ne vrhunsko, pa vsaj kvalitetno opravljeno delo oziroma delo, s katerimi bi umetnini povzročili čim manjšo škodo.

Zoja Bajdè in Simona Škorja (*Retuša na slikah – princip minimalnosti*) sta se ukvarjali z vprašanjem, kako prezentirati umetnino, ki ima slabo ohranjene barvne plasti. Eden izmed restavratorskih posegov, s katerim se strokovnjakinji srečujeta, je retuša. Z njo skušata dopolniti manjkajoče dele barvnih plasti in ohraniti zgodovinsko in estetsko vrednost umetnine. Konservatorji - restavratorji se morajo etično in moralno obvezati, da se retuše nanašajo izključno na poškodovana mesta in da delajo v skladu z možnostjo odstranljivosti uporabljenih materialov.

Simon Perko se je v prispevku (*Varno rokovanje s knjižnim gradivom od srednjeveškega kodeksa do modernih vezav*) osredotočil na varno ravnanje s knjižnimi vezavami. S pomočjo slikovnega gradiva je ponazoril različne vrste knjižnih vezav, od srednjeveških kodeksov do najmodernejših vezav, način

njihovega prepoznavanja in varnega podpiranja pri pregledovanju knjižne izdaje.

Dopoldanski del tretjega dne simpozija je bil namenjen naravoslovno-tehničnim posegom na kulturni dediščini. Ivo Nemeč je predstavil preiskavo, ki jo je skupaj s sodelavci opravil na podružnični cerkvi sv. Helene na Gradišču pri Divači (*Celostna preiskava objekta – Gradišče pri Divači, podružnična cerkev sv. Helene*). Opozoril je na metode, kot so georadarsko sondiranje, termovizijsko snemanje, mikroklimatska meritev in kemična analiza ometa ter poslikave, s katerimi so opravili nedestruktivne oziroma mikrodestruktivne preiskave. Rezultati potrjujejo tezo o pomenu temeljitega poznavanja objekta pred načrtovanjem večjih posegov. Preiskava mikroklimat v omenjeni cerkvi je na primer pokazala posebno dobre toplotne lastnosti gradnje, ki bi jih nepremišljen poseg lahko poslabšal.

Katja Kavkler je spregovorila o naravoslovnih analizah, ki so v pomoč pri ločevanju med originali in ponaredki (*Določanje originalnosti umetnin na podlagi raziskav materialov*). Preiskave je vodila na umetninah, ki se pripisujejo Ivanu Čargu in Antonu Černigoju. Pobuda za raziskavo je bil sum o avtentičnosti del na razstavi *Nova odkrita dela Ivana Čarga in slovenske avantgarde* v galeriji Isis leta 2007. Na podlagi različnih

naravoslovnih preiskav (optična in elektronska mikroskopija, FTIR in ramanska spektroskopija) so lahko Kavklerjeva in njeni sodelavci določili časovni okvir, v katerem je umetnina nastala. Atribucija del je lažja, kadar imajo strokovnjaki za preiskavo na voljo tudi izpričana dela avtorja. Ob tej temi se je ponovno odprla diskusija o nujnosti interdisciplinarnе povezanosti med strokami.

Andreja Padovnik je v svojem prispevku (*Barvne študije fasad in notranjih prostorov*) temeljito predstavila metodologijo raziskovanja barvnih plasti na zunanjsčinah historičnih zgradb in v notranjih prostorih. Postopki so različni od objekta do objekta, vendar se skoraj pri vseh strokovnjaki srečujejo z metodo sondiranja in odvzemanja vzorcev. Pravilna interpretacija vzorcev je za Padovnikovo ključnega pomena, saj strokovnjake vodi temeljno načelo, da fasadam in notranjim prostorom vrnejo pravo barvo, ustrezno prezentirani gradbeni fazi.

Dušan Štepec in Katarina Čfar sta predstavila dendrokronološko metodo. Prvi jo je ovrednotil s konservatorskega vidika (*Dendrokronološke raziskave v luči vrednotenja lesene stavbne dediščine na primeru kozolcev v Suhi krajini – spomeniškovarstveni vidik*). S pomočjo Oddelka za lesarstvo Biotehniške fakultete je v zadnjih nekaj letih izpeljal konservatorske raziskave na leseni stavbni

dediščini na Dolenjskem. Dendrokronologija je izredno pomembna preiskava, saj omogoča datacijo spomenikov na podlagi določanja starosti lesa. Metodologijo dendrokronologije je na praktičnih primerih predstavila Čufarjeva (*Dendrokronološko datiranje kozolcev v Suhi krajini*). S sodelovanjem z ZVKDS OE Novo mesto so raziskali nad petdeset objektov kmečke arhitekture, med njimi je bilo veliko kozolcev. Referentka je opozorila, da so takšne raziskave omogočile izboljšanje referenčnih kronologij hrasta in bukve. Posledica teh raziskav so možnosti za uspešno datiranje elementov lesenih konstrukcij, predvsem kozolcev.

Osrednji del dneva je zaznamovala okrogla miza *Kulturna dediščina in trajnostni razvoj*. Na njej so sodelovali minister za okolje in prostor Roko Žarnić, arhitekti Peter Fister, Ljubo Lah in Janko Rožič, ekonomist Primož Pevcin in umetnostni zgodovinar Janez Balažič. Minister za okolje in prostor Roko Žarnić je kot uspešen raziskovalec v mednarodnih, še posebej evropskih okvirnih programih spregovoril o možnostih raziskav kulturne dediščine v okviru evropskih projektov in o pomenu jasnih zgodb in vizij, saj moramo vedeti, kaj želimo doseči. Posebej je pohvalil pričujoči interdisciplinarni posvet, saj kot tehnik vidi veliko potrebo po izmenjavi pogledov in znanj med različnimi strokami oziroma vedami. Arhitekt Peter Fister je predstavil raziskave na področju reurbanizacije mestnih jeder. Z jasno strategijo, ki povezuje gospodarjenje s prostorom, varstvo kulturne dediščine in razvoj mest, lahko preprečimo propad stavbne in urbane dediščine. Posebej je opozoril na veliko laž, da je prenova dražja od novogradnje, in navedel primer Nemčije, kjer so prihranili več kot dvajset odstotkov denarja za investicije in ga zelo uspešno uporabili za razvoj na številnih področjih, kot sta na primer infrastruktura in šolstvo. Veliko zavajanje pa je, da v Sloveniji primanjkuje bivalnih objektov, saj imamo kar 150.000 praznih hiš in stanovanj. Ekonomist Primož Pevcin je skozi oči svoje stroke, ki je bila v preteklosti po metodah in razmišljanju zelo daleč od umetnostne zgodovine, zdaj pa vse bolj sodeluje tudi s področjem kulture, pokazal na doprinos

kulturne dediščine k trajnostnemu razvoju oziroma vidike ekonomskih učinkov s poudarkom, da so posredni precej večji od neposrednih. Hkrati je izpostavil, da je stanje dediščine močno odvisno od povpraševanja, da pa hkrati zgodovinske in kulturne znamenitosti dajejo večjo tržno vrednost mestom. Opozoril je tudi na to, kako pomembno je blaženje kulturne globalizacije.

Arhitekt Ljubo Lah je s treh zornih kotov navedel številne podatke in argumente o trenutnem, zelo kritičnem stanju v Sloveniji. Najprej je spregovoril kot predsednik komisije za nepremično kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo. Opozoril je na pereče probleme pri javnih razpisih oziroma sofinanciranju vlaganj v obnove, kjer država nima jasne strategije, dediščina ni kategorizirana, niso postavljeni normativi za stroške obnov, niso opravljene analize, vlaganja so nepregledna in subvencionira se objekte profitne narave. Tudi stanje na Fakulteti za arhitekturo ni v prid kulturni dediščini, saj večina profesorjev ne deluje v skladu z doktrino varstva kulturne dediščine. Pri tem je Lah mnenja, da bo pritisk, ki bi lahko doprinesel k izboljšanju stanja, moral priti od zunaj, ključna pa je interdisciplinarnost. V njegovi predstavitvi je bilo pokazano, da morajo ob neustrezni kulturni politiki ministrstva in ob akademski eliti, ki nima za izhodišče strokovno-etičnih načel, ključno vlogo odigrati civilno-družbena gibanja, kar se tudi že dogaja. Participacijo javnosti, ki obsega tako njeno seznanjanje in soodločanje kakor tudi prevzemanje odgovornosti, je predstavil predvsem na primerih s Krasa, poslušalci pa smo ob tem lahko našli številne paralele z drugimi primeri našega vsakdana; kako drugače kot s pritiskom kapitala bi lahko razložili uničevanje mnogih kulturnih prostorov prestolnice z Vodnikovim trgom na čelu, kjer mestna oblast celo popolnoma ignorira civilno iniciativo.

Umetnostni zgodovinar Janez Balažič je spregovoril o stanju duha, o problemih vrednotenja, o vidikih trajnostnega razvoja v nacionalnem in regionalnem kontekstu, potem pa na številnih slabih in tudi nekaj dobrih primerih iz Prekmurja pokazal, kako priti do trajnostnega razvoja, v katerega bi bila vključena kulturna dediščina. Med

drugim je izpostavil pomanjkanje nekaterih obrtnikov, ki bi jih nujno potrebovali pri obnovah spomenikov.

Arhitekt Janko Rožič se je osredotočil na Ljubljano, saj je za Slovenijo nujno, da ima najprej uravnovešen center. Poudaril je, da se dogaja eksplozija urbanizacije, ki povzroča zdrse, kriza pa je ekološka in ekonomska. Pri iskanju vzvodov za uravnoveženost urbanega razvoja je nujen celovit pogled. Zavedati se moramo, da je notranji potencial slabo urbaniziranih lokacij izjemno velik, saj koncept trajnostnega razvoja v zadnjih dvajsetih letih ni bil preveč uspešen, ker je šlo samo za znanstveno pozitivistično merjenje obstoječih trendov, ni bil pa narejen stvarni obrat na kulturne in prostorske vzorce. Do druge svetovne vojne je le redko prihajalo do tako hudih napak v prostorskem planiranju. Rožič je še posebej izpostavil največji prazen prostor, železnico, ki predstavlja blokado in razdvaja Ljubljano, istočasno pa pomeni največji razvojni izziv. Njena poglobitev bi sprostita ogromno površino za razvoj sodobnega prometnega, upravnega in stanovanjskega središča Ljubljane, hkrati pa bi to pomenilo tudi zavarovanje kulturne dediščine zgodovinskega centra.

Po okrogli mizi so se zvrstili še zadnji referati posveta. Najprej je Roko Žarnić predstavil trenutno potekajoči projekt v 7. okvirnem programu (*Predstavitve projekta EU-CHIC*), katerega namen je oblikovati enotno evropsko metodologijo oziroma sistem za evidentiranje in hrambo tistih podatkov o objektih kulturne dediščine, ki so nujno potrebni za oceno stanja objekta, njegove ogroženosti in njegovega pomena za prostor in kulturno identiteto. Temeljni predvideni podatkovni sklopi so: konservatorska ocena objekta, analiza in tipologija materialov, analiza ogroženosti objekta, zgodovina objekta od izgradnje do danes, restavratorska dela, konstrukcija in fototeka. S temi podatkovnimi sklopi bi lahko ustvarili nekakšno kartico kulturnega spomenika, s katero bi po Žarniću olajšali trajnostno upravljanje teh objektov, njihovo zaščito in revitalizacijo. Ustvarjanje takšne kartice pomembno sloni na rezultatih ciljnega raziskovalnega projekta *Izdelava in demonstracija*

modela za načrtovanje in ohranjanje umetnostnozgodovinske dediščine v vojnih spopadih, ki so ga za Ministrstvo za obrambo in Javno agencijo za raziskovalno dejavnost izvedli Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani in Gradbeni inštitut ZRMK.

S konkretnimi rešitvami obnov in prezentacije arheoloških najdišč je nadaljeval Milan Kovač (*Ohranitev arheološke dediščine v Ljubljani*). Predstavil je predloge ohranjanja arheoloških izkopanin na Špici, ureditve podzemnega muzeja, prezentacije srednjeveškega obrambnega muzeja Valvasorjeve Ljubljane in postavitve stalne razstave o kulturni dediščini reke Ljubljanice na Novem trgu. Vse idejne projekte je realiziral s sodelavcem Petrom Kerševanom. Po predstavitvi se je vnela burna razprava, saj so prisotni ponovno začeli iskati rešitve za Vodnikov trg.

Janez Balažič je v prispevku *Prekmurje. Vprašanja spomeniške recepcije in reprezentacije* predstavil zgodovino umetnostne zgodovine oziroma umetnostne zgodovinarje in konservatorje, ki so afirmirali prekmurske spomenike. V daljšem pregledu je opozoril na številne probleme, med drugim, da se primerjava in podrobnejša analiza porabskih spomenikov v primerjavi s prekmurskimi hitro pozabi in v zvezi s tem naštel nekaj konkretnih primerov. Pri vseh posegih bi se morali držati avtentičnosti, kar se pri velikih spomenikih ni zgodilo. Po Balažiču so ti spomeniki vse prej kot primer dobre prakse konservatorskega dela.

V sklepni besedi se je Barbara Murovec še enkrat zahvalila vsem udeležencem, posebej pa tistim, ki so aktivno prispevali, da je bil posvet tako ploden in uspešen. Izpostavila je nekaj osrednjih tem, o katerih je tri dni potekala intenzivna diskusija in ki so se pokazale kot ključnega pomena za boljše ohranjanje in raziskovanje dediščine v prihodnosti. Rekordna udeležba, tudi z vidika interdisciplinarnosti, kaže, kako pomembno je sodelovanje med strokami, ki se ukvarjajo s kulturno dediščino, vendar to nikakor ne pomeni, da bi bilo potrebno začeti »proizvajati« tako imenovane heritolo-

ge. Konservatorstvo ni stroka, ki bi jo lahko postavili ob bok umetnostni zgodovini, arheologiji ali etnologiji, temveč poklic. Osrednji merili sta strokovna kompetentnost in etičnost, ne pa instant izobraženci, ki naj bi obvladali vse, v resnici pa se niso sposobni poglobiti v nič in so namesto, da bi bili dobri strokovnjaki, le samozadostni birokrati. Murovčeva je poudarila tudi pomen informiranja, ozaveščanja in vključevanja širše javnosti. Ob ustrezni zakonodaji je pomemben dejavnik kvalitetnega ohranjanja odgovornost ljudi do dediščine. Večina raziskav in infrastrukturnih nalog s področja kulturne dediščine, kot je na primer digitalizacija, je dolgoročne narave, zato potrebujejo jasno strategijo in trajen vir financiranja. Dediščina ne sodi samo pod sicer nedvomno matično Ministrstvo za kulturo, povezati bi bilo potrebno več resorjev, med čakanjem na ministrske rešitve pa moramo izvajati kvalitetne kratkoročne raziskave, ki bodo – ko bo sistem zgrajen – vključene v trajni koncept ohranjanja. Skupni portal institucij, ki se ukvarjajo s kulturno dediščino, je le ena od pobud, ki bi lahko pripeljale do bolj sistematičnega povezovanja strok. Med temami, ki bi že v bližnji prihodnosti potrebovale samostojen posvet, so digitalizacija, hramba dokumentacije in spletna dostopnost do kulturne dediščine.

Najbolj pereč problem, o katerem so udeleženci posveta razpravljali vse tri dni in ob katerem je potrebno hitro ukrepanje, je zaščita ljubljanskega Vodnikovega trga. Organizatorka je zato na pobudo številnih predlagala sklep, ki naj velja kot eno od glavnih sporočil kompetentnih strok politiki, kapitalu in širši javnosti. Če bi na Vodnikov trg

gledali zgolj z arheološkega vidika (ta prostor je namreč zaščiten kot del srednjeveške Ljubljane), bi se morali strinjati, da arheologiji v imenu investicije v garaže območje pregledajo in odločijo, ali ga je vredno varovati. Če bi Vodnikov trg razumeli predvsem kot Plečnikov arhitekturni dosežek (tudi ta je že zakonsko zaščiten), bi morali pristajati, da se varovanje tržnice preneha ob zadnji Plečnikovi arkadi, saj ravno pri tem spomeniku ni bilo upoštevano vplivno območje. Ker pa je ta prostor izjemno pomemben ne le zaradi obeh omenjenih vidikov, ampak kot celota in preplet številnih kulturnih, zgodovinskih, antropoloških, okoljskih in družbenih vidikov ter s tem kot edinstvena živa dediščina, je potrebno vsa dela, ki vodijo h gradnji garaž, nemudoma ustaviti, saj niso v skladu s slovensko ustavo, kulturnovarstveno in prostorsko zakonodajo.

Prav na koncu je minister Žarnič podal pobudo, da bi podobno inspirativne prireditve pripravili nekajkrat na leto, morada vsaka dva meseca v soboto popoldne. Njegova ideja je padla na plodna tla, saj je Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU prevzel koordinacijo takšnih *brain storming* okroglih miz s krovnim naslovom *Kulturna dediščina in prostor* (prvi bosta 3. julija in 4. septembra).

Zelo uspešno organiziran in izpeljan interdisciplinarni posvet je zaenkrat eden redkih primerov poglobljenega sodelovanja med različnimi strokami, za prihodnost pa bi si jih želeli več, še posebej takšnih, ki bodo pripeljali do konkretnih izboljšav v praksi raziskovanja in ohranjanja kulturne dediščine.

Nataša Ivanović, Franci Lazarini